

**Міністерство освіти і науки України
Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського
Факультет фізичної культури та спорту**

Кафедра теорії та методики фізичної культури

**Навчальна дисципліна
«МЕТОДИКА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ У ВИЩОМУ
НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ»**

ЛЕКЦІЯ № 12

**Тема. ВИКОНАННЯ Й ЗАХИСТ КАНДИДАТСЬКИХ І
ДОКТОРСЬКИХ ДИСЕРТАЦІЙ
(4 години)**

ОКР «магістр»

Галузь знань 0102 Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини

Спеціальність 8.010201010 Фізичне виховання*

**Розробив:
професор кафедри теорії
та методики фізичної культури,
д.б.н. Рожков І.М.**

Миколаїв – 2017

Лекція 12.
**ВИКОНАННЯ Й ЗАХИСТ КАНДИДАТСЬКИХ І ДОКТОРСЬКИХ
ДИСЕРТАЦІЙ**

План

1. Дисертаційні роботи та їх види.
2. Загальна методика виконання дисертаційного дослідження.
3. Оформлення дисертаційної роботи.
4. Автореферат дисертації та методика його написання й оформлення.
5. Попередня експертиза (передзахист) дисертації на кафедрі (відділі).
6. Подання дисертації до спеціалізованої вченої ради.
7. Прилюдний захист дисертації.
8. Оформлення документів для подання атестаційної справи до ВАК України.

1. Дисертаційні роботи та їх види

Дисертація (лат. *dissertation* – дослідження, міркування) – наукова кваліфікаційна праця, що пройшла попередню експертизу і представлена до захисту на здобуття наукового ступеня у спеціалізованій вченій раді.

Дисертація на здобуття наукового ступеня, згідно з п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (далі Порядок), є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису або опублікованої монографії. Підготовлена до захисту дисертація повинна містити висунуті здобувачем науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення, а також характеризуватися єдністю змісту і свідчити про особистий внесок здобувача в науку.

Дисертація, що має прикладне значення, додатково до основного тексту повинна містити відомості та документи, що підтверджують практичне використання отриманих здобувачем результатів — впровадження у виробництво, достатню дослідно-виробничу перевірку, отримання нових кількісних і якісних показників, суттєві переваги запропонованих технологій, зразків продукції, матеріалів тощо, а дисертація, що має теоретичне значення, — рекомендації щодо використання наукових висновків.

Дисертація як вид наукової роботи — це:

- кваліфікаційна наукова праця;
- праця, що містить нове вирішення актуальної наукової проблеми;
- наукові результати дослідження є суттєвими для розвитку певної галузі науки;
- праця, що дає підстави присудити її автору науковий ступінь.

Дисертація готується одноосібно. Це завершена робота, яка має внутрішню єдність змісту, містить сукупність нових наукових результатів і положень, висунутих автором для прилюдного захисту.

Нові рішення, запропоновані здобувачем, повинні бути аргументовані й критично оцінені у порівнянні з відомими положеннями. У дисертаціях, що мають прикладне значення, додатково до основного тексту наводяться відомості та документи, що підтверджують можливість практичного використання отриманих автором результатів, а в дисертаціях, що мають теоретичне значення — рекомендації щодо використання наукових висновків.

Дисертація виконується згідно із чинним законодавством України про мови. Оформлення дисертацій має відповідати вимогам, що ставляться до робіт, направлених до друку.

Розрізняють такі види дисертацій:

- 1) дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук;
- 2) дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук повинна містити наукові положення та науково обґрунтовані результати у певній галузі науки, що розв'язують важливу наукову або науково-прикладну проблему і щодо яких здобувач є суб'єктом авторського (п. 12 «Порядку»). Дисертацію характеризують такі основні класифікаційні ознаки:

- розв'язання значної наукової або науково — прикладної проблеми яка має важливе народногосподарське та соціально — культурне значення;
- розробка теоретичних положень, сукупність яких можна кваліфікувати як нове вагоме досягнення в розвитку перспективного напрямку у відповідній галузі наук;
- усі наукові результати дисертації є новими, не захищеними раніше;
- дуже висока цінність результатів дисертації;
- тема входить до державної чи галузевої програми досліджень;
- можливість використання результатів дисертаційного дослідження на міжнародному, міжгалузевому чи галузевому рівнях;
- перспектива того, що результати та висновки докторської дисертації зможуть стати в майбутньому темами окремих кандидатських дисертацій.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук може бути підготовлена як у формі *рукопису*, так і у формі *індивідуальної наукової монографії*.

Найпоширенішим є рукопис докторської дисертації. У цьому разі дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук є кваліфікаційною працею з обсягом основного тексту у 11–13 авторських аркушів (для суспільних і гуманітарних наук — 15–17 авторських аркушів), оформлених відповідно до державного стандарту.

Докторську дисертацію може бути подано до захисту за однією або двома спеціальностями певної галузі науки, але за кожною спеціальністю вона має відповідати вимогам ВАК.

Захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук за опублікованою монографією передбачається за таких умов:

- 1) монографію опубліковано без співавторів;
- 2) монографія містить результати наукових досліджень автора, опубліковані раніше у фахових наукових виданнях України та інших країн (не менше 20 публікацій у галузі гуманітарних і суспільних наук, не менше 15 публікацій у галузі технічних і природничих наук);
- 3) обсяг основного змісту монографії становить не менше 15 обліково-видавничих аркушів (в галузі гуманітарних і суспільних наук) і не менше 10 обліково-видавничих аркушів (в галузі природничих і технічних наук);
- 4) наявність рецензій не менш як двох докторів наук, фахівців за спеціальністю дисертації, про що має бути зазначено у вихідних даних монографії;
- 5) наявність рекомендації вченої ради наукової установи, організації або вищого навчального закладу про опублікування монографії, про що має бути зазначено в її вихідних даних;
- 6) тираж не менше 300 примірників;
- 7) наявність міжнародного реєстраційного номера ISBN;
- 8) повне дотримання вимог щодо редакційного оформлення монографії згідно з державними стандартами України;
- 9) наявність монографії у фондах бібліотек України, перелік яких затверджено ВАК України, на час подання дисертації до захисту.

Докторську дисертацію виконує здобувач, який є кандидатом наук, має значний науковий доробок і здатний до плідної дослідницької діяльності в майбутньому. Основним показником рівня здобувача є кількість та якість попередніх його публікацій як аналізу й синтезу етапів дослідження. Вважається, що між захистом кандидатської та докторської дисертацій має бути проміжок не менше п'яти років. Це дає змогу здобувачеві опублікувати статті в наукових фахових виданнях України, підготувати й видати на їхній основі наукову монографію, оприлюднити результати свого дослідження.

Слід запобігати як передчасного захисту, так і його затримки, враховувати те, що в докторській дисертації *не дозволяється захищати положення й наукові результати, захищені здобувачем у кандидатській дисертації*. Вони можуть використовуватися лише в оглядовій частині докторської дисертації. Коли здобувачем не дотримується п'ятирічний термін, ВАК України обов'язково надсилає докторську дисертацію та атестаційну справу здобувача на додатковий висновок (колективну рецензію).

Відповідно до «Порядку» дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук є кваліфікаційною науковою працею, яка має містити опис проведених автором досліджень, що відповідають одній з таких вимог:

1) отримання нових, науково обґрунтованих результатів у певній галузі науки, які в сукупності розв'язують важливу наукову проблему;

2) здійснення нових науково обґрунтованих розробок у певній галузі науки, які забезпечують вирішення значної прикладної проблеми.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук — це кваліфікаційна наукова праця, підготовлена особисто для прилюдного захисту й здобуття наукового ступеня кандидата наук. Кандидатська дисертація має містити результати проведених автором досліджень й отримані автором нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для певної галузі науки (п. 13 «Порядку»).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук є кваліфікаційною працею обсягом основного тексту 4,5–7 авторських аркушів (для суспільних і гуманітарних наук — 6,5–9 авторських аркушів), оформлених відповідно до державного стандарту.

Серед основних вимог, що висуваються ВАК до кандидатських дисертацій, слід назвати такі:

1) актуальність тематики та доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки чи виробництва, особливо на користь України; зв'язок вибраного напрямку досліджень з планами організації, де виконано роботу, а також з галузевими та/або державними планами та програмами;

2) відповідність теми дисертації спеціальності, за якою вона захищається, паспорту спеціалізованої вченої ради;

3) наявність вирішення нової наукової проблеми чи завдання, не досліджуваних раніше або досліджуваних в інші часи, за інших умов. У цьому разі через критичний аналіз і порівняння з відомими розв'язаннями проблеми (наукового завдання) обґрунтовується різниця у виборі напрямів дослідження;

4) чітке формулювання мети й завдань дослідження. Висновки та рекомендації дисертації мають бути об'єднані провідною ідеєю і пов'язані з метою доказами. Стрижень дисертації — наукова концепція як синтез провідної ідеї з її обґрунтуванням і науковим результатом. Концептуальність дослідження — найвищий критерій його оцінки;

5) відповідність наукового результату таким основним критеріям оцінки дисертацій: наукова новизна і практична значущість отриманих результатів, вірогідність (достовірність) дослідження;

6) обґрунтованість самостійності дослідження, особистого внеску здобувача у здобуття нових науково обґрунтованих результатів;

7) наявність відомостей про апробацію результатів дисертації, кількість та обсяг публікацій, що відображають основний зміст дисертації.

Основні наукові результати дисертації обов'язково повинні бути обліковані автором у формі наукових монографій, посібників (для дисертацій з педагогічних наук) чи статей у *наукових фахових виданнях України* або інших країн, перелік

яких затверджує ВАК. Такі публікації може бути здійснено як самостійно, так і у співавторстві, їх повний список наводиться в авторефераті дисертації.

До опублікованих праць, які *додатково відображають наукові результати дисертації*, належать дипломи на відкриття; патенти і авторські свідоцтва на винаходи, державні стандарти, промислові зразки, алгоритми та програми, що пройшли експертизу на новизну; рукописи праць, депонованих в установах державної системи науково — технічної інформації та анотованих у наукових журналах; брошури, препринти; технологічні частини проектів на будівництво, розширення, реконструкцію та технічне переоснащення підприємств; інформаційні карти на нові матеріали, що внесені до державного банку даних; друковані тези, доповіді та інші матеріали наукових конференцій, конгресів, симпозіумів, семінарів, шкіл тощо. Повноту викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях здобувача визначає спеціалізована вчена рада.

Мінімальну кількість та обсяг публікацій, які розкривають основний зміст дисертацій, визначає ВАК. На сьогодні мінімальна кількість складає: для докторських дисертацій — монографія і 20 статей у фахових виданнях, а для кандидатських дисертацій — 3 статті у фахових виданнях, що визнані ВАК України.

Апробація матеріалів дисертації на наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, семінарах, школах тощо *обов'язкова*.

Здобувач наукового ступеня кандидата наук допускається до захисту дисертації після складення *кандидатських іспитів*. Перелік кандидатських іспитів визначає Міністерство освіти і науки України, яке разом з ВАК здійснює контроль за їх складенням. Якщо здобувач наукового ступеня кандидата наук, який не має повної вищої освіти в галузі науки, з якої підготовлено дисертацію, він має скласти додаткові кандидатські іспити, перелік яких визначає спеціалізована вчена рада за затвердженими програмами.

Наукові ступені в галузі медичних та ветеринарних наук можуть бути присуджені здобувачам, які мають відповідно повну вищу медичну та ветеринарну освіту. За окремими науковими спеціальностями, перелік яких визначає ВАК, наукові ступені в галузі медичних та ветеринарних наук можуть бути присуджені здобувачам, які мають повну вищу біологічну освіту.

Кожна дисертація супроводжується окремим *авторефератом*, який відображає основні наукові результати дисертаційного дослідження. Вимоги до оформлення автореферату визначає ВАК.

Докторські й кандидатські дисертації після захисту у спеціалізованій вченій раді обов'язково надсилаються для реєстрації в УкрІНТЕІ, де зберігаються їх електронні копії. Дисертації, що пройшли процедуру захисту, зберігаються в головній бібліотеці України — Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. Один примірник дисертації зберігається в бібліотеках наукових установ, де відбувся захист.

2. Загальна методика виконання дисертаційного дослідження

Будь-яке наукове дослідження від творчого задуму до остаточного оформлення наукової праці здійснюється досить індивідуально. Проте можна виявити етапи і деякі загальні методологічні підходи до його проведення, які відбивають хід і послідовність процесу роботи над дисертацією.

Перший етап — вибір теми, обґрунтування її актуальності та визначення рівня її розробленості; вибір об'єкта, предмета; визначення мети і задач дослідження.

Другий — накопичення необхідної наукової інформації; пошук літературних та інших джерел з теми дослідження, їх вивчення й аналіз; вибір напрямів дослідження під кутом зору його мети.

Третій — відпрацювання гіпотези та теоретичних передумов дослідження, визначення наукового завдання.

Четвертий — вибір методів дослідження, які становлять інструмент у добуванні фактичного матеріалу і виступають необхідною умовою досягнення поставленої в дисертації мети.

П'ятий — обробка та аналіз результатів експериментального дослідження, яке проводилося згідно з розробленою програмою й методикою.

Шостий — це написання тексту дисертації, оформлення вступу і висновків дисертації, опис використаних джерел і створення додатків.

Сьомий — підготовка автореферату дисертації.

Восьмий — обговорення результатів дисертаційного дослідження на засіданні кафедри; попередній розгляд дисертації у спеціалізованій вченій раді, в результаті чого дається попередня оцінка теоретичної й практичної значущості дисертації та колективний відгук.

Дев'ятий — підготовка до захисту і захист дисертаційного дослідження.

Послідовність написання дисертації може бути різною. Це залежить від теми дослідження та індивідуальних особливостей здобувача. Однак дослідник повинен ще на початку дослідження мати уявлення про всю систему підготовки тексту дисертації, яка включає низку взаємопов'язаних підсистем: формулювання теми, мети і завдань дослідження; накопичення наукової інформації; проведення теоретичного та експериментального дослідження; формулювання висновків і рекомендацій.

Вибір і затвердження теми дисертації

Важливим етапом у написанні дисертації є вибір **проблеми** дослідження й **теми**. Існує думка, що правильно обрана і сформульована тема — це половина виконаного дослідження. Тому починають роботу над дисертацією лише за умови, коли мають чітке уявлення щодо її теми.

Розрізняють три різновиди тем: теми, що виникли внаслідок розвитку проблем, над якими працює даний науковий колектив; ініціативні; «на замовлення». Доцільніше обирати теми першої групи.

При виборі теми основними критеріями мають бути *актуальність*, *новизна* і *перспективність*, наявність теоретичної бази; можливість виконання теми в даній організації; перспектива отримання при впровадженні результатів соціального, технологічного або екологічного ефектів.

Обираючи тему дисертаційного дослідження, слід виходити з того, що вона є складовою частиною більш широкої проблеми. Тема дисертації має бути тісно пов'язана з напрямом основних науково-дослідних робіт, що виконуються на факультетах, в навчальному закладі, установі, у нашому випадку, філософського факультету університету. Здобувач сам може запропонувати тему дисертації, виходячи з її актуальності, відповідності фаху, зважаючи на власні наукові інтереси та сучасний стан розробки наукових досліджень з обраної проблеми.

При виборі теми дисертації бажано зважати на загальний стаж роботи здобувача в обраній сфері знання, попередні наробки в науковому дослідженні, наявність складених кандидатських іспитів, існування власних наукових ідей, досвід виступів на наукових конференціях, нарадах фахівців з науковими доповідями чи повідомленнями, знання іноземних мов, комп'ютера тощо.

Дисертації, як відомо, пишуться по-різному. Одні виходять із суто практичних міркувань — слід здобути науковий ступінь. Вони обирають будь-яку тему. Інші розглядають дисертацію як можливість реалізувати давно задуману ідею, яку вони тривалий час «виношували», поки вона не «дозріла». Саме в таких людей найбільші шанси обрати ґрунтовну тему, над якою вони працюватимуть цілеспрямовано й із задоволенням. Тобто цілі в написанні дисертації можуть бути різними залежно від індивідуальних потреб.

Вибір теми дисертації потребує індивідуального підходу. Проте існують загальні правила, яких слід дотримуватися.

По-перше, бажано обирати тему, до якої здобувач найкраще підготовлений, з якої вже щось ним написано, зібрано літературний чи фактичний матеріал тощо.

По-друге, при виборі теми кандидатської дисертації доцільно ставити завдання порівняно вузького плану, для того щоб тему можна було глибоко опрацювати.

По-третє, не слід обирати тему, якщо відомо, що над нею вже працюють. У галузі достатньо тем, що потребують спеціального дослідження. Якщо ж таке сталося, то слід уточнити саме свій аспект її розгляду та дослідження. Крім того, дисертація має містити *нове вирішення теми*, а принципи розв'язання проблеми, зміст теоретичної та експериментальної частин дисертації також повинні бути відмінними від попередньої роботи.

Після вибору теми здобувач має звернутися до наукового керівника за порадою. Думка наукового керівника має особливе значення для вибору теми. Його рекомендації дозволять обмежити поле діяльності здобувача, з'ясувати обраний напрям дослідження. Дуже важливо, щоб перед цим здобувач спробував розробити план своєї теми, добре обміркував і чітко уявив собі хід її наукового розгляду, зважаючи на конкретні умови, в яких йому доведеться працювати. Це

надасть можливість науковому керівникові зважити на здібності аспіранта (пошукача), його підготовленість до виконання даної роботи, а отже, зробити правильні висновки щодо того, яку надати допомогу.

Якщо молодий вчений-початківець не може сам вибрати тему, він має право з дозволу наукового керівника звернутися за порадою до провідних вчених, в будь-яку наукову установу регіону, країни або до викладачів свого університету, кафедри. Бажано не допускати нав'язування теми дисертації, яка суперечить прагненням здобувача. Однак компроміс теж можливий.

Обрати тему дисертації можуть допомогти такі прийоми:

1) вивчення тематики наукових планів і програм організації (інституту, факультету, кафедри), де виконується робота; ознайомлення з напрямками наукових досліджень, планами, програмами, що мають галузеве (або загальнодержавне) значення;

2) перегляд каталогів (бюлетенів) захищених дисертацій та ознайомлення з уже виконаними на кафедрі чи в інших споріднених установах дисертаційними роботами;

3) виявлення того, що і ким написано з конкретної теми (монографії, статті, тези доповідей тощо);

4) ознайомлення з новітніми результатами досліджень у споріднених, суміжних галузях науки, беручи до уваги те, що в суміжних науках можна віднайти нові, іноді несподівані рішення. Це дасть змогу виявити більш широке загальнотеоретичне коло проблем, на яких базується вирішення конкретної проблеми дослідження;

5) оцінка стану розробки методів дослідження відносно конкретної сфери суспільних наук. При цьому слід зважати на те, що наука розвивається завдяки вмільому запозиченню «чужих методів», продуманим упровадженням існуючих методик для вирішення конкретної проблеми, уведенню до наукового обігу нових фактичних матеріалів;

6) перегляд відомих наукових рішень за допомогою нових методів або з нових теоретичних позицій, під новим кутом зору, на більш високому теоретичному рівні, із залученням нових, суттєвих фактів, виявлених дослідником. Через критичний аналіз поглядів попередників слід обґрунтовувати свій власний з урахуванням проблем сьогодення, особливо на користь України.

Суттєву допомогу у виборі теми надає ознайомлення з аналітичними оглядами та статтями у спеціальних періодичних виданнях, а також бесіди й консультації з фахівцями-практиками, під час яких можна визначити важливі, проте, ще мало вивчені в теоретичному плані питання.

Обравши тему, здобувач має усвідомити, в чому полягає суть запропонованої ідеї, актуальність теми, об'єкт і предмет дослідження, мета і завдання дисертації та основні напрями дослідження теми.

Вибір теми завершується формуванням назви дисертаційного дослідження.

Назва дисертації повинна бути короткою (від п'яти до дев'яти слів), адекватно відбивати її зміст, відповідати суті вирішуваної наукової проблеми (завдання). Вона має вказувати на мету (предмет) дисертаційного дослідження та його завершеність. Іноді для більшої конкретизації до назви додають через двокрапку або в дужках невеликий (чотири-п'ять слів) підзаголовок, що відбиває певний аспект вивчення проблеми.

У назві не слід використовувати ускладнену термінологію псевдонаукового характеру. Треба уникати назв, що починаються зі слів: «Дослідження питання...», «Дослідження деяких шляхів...», «Шляхи...», «Проблеми...», «Деякі питання...», «Матеріали до вивчення...», «До питання...» тощо, в яких не відбито достатньою мірою суть проблеми.

Назва дисертації згодом може корегуватися, особливо після завершення наукового дослідження. Вона підлягає самоперевірці з боку здобувача, а також аналізу опонентів, організації, де виконано роботу, експертної комісії спеціалізованої вченої ради.

Аналіз назви дисертації здійснюється за двома аспектами:

- на відповідність меті, завданням, науковим результатам і висновкам дисертації;
- на відповідність паспорту спеціальності.

Згідно з першою вимогою, назва дисертації має обов'язково містити в концентрованому вигляді об'єкт і предмет дослідження, основний науковий результат або узагальнене визначення вирішуваної наукової проблеми, інколи зазначати галузь використання.

З кожної спеціальності існує так званий *паспорт спеціальності*, який розробляється спеціалізованою вченою радою і затверджується ВАК України. У паспорті спеціальності вказуються її шифр і назва, а також галузі наук, за якими присуджуються наукові ступені (філософські, історичні, педагогічні). Завдання полягає в тому, щоб назва дисертації відповідала за змістом спеціальності й галузі науки.

Остаточно назва дисертації формулюється в кінці роботи над нею.

Проведена здобувачем широка аналітична робота дозволяє розпочати складання *пояснювальної записки* до вибору теми дисертаційного дослідження. Пояснювальна записка — це розгорнутий план-проспект дисертації, який у стислому узагальненому вигляді відтворює основний зміст її складових: актуальність теми, мету і завдання дослідження, структуру дисертації.

Обсяг пояснювальної записки не повинен перевищувати одну сторінку машинописного тексту. Після узгодження пояснювальної записки з науковим керівником вона подається на кафедру, до вченої ради установи.

Тема дисертації затверджується на засіданні кафедри та вченої ради відповідного факультету університету для кожного здобувача персонально з одночасним призначенням наукового консультанта (докторська дисертація) чи наукового керівника (кандидатська дисертація). Назву дисертації у процесі її

написання можна корегувати, щоб вона повною мірою відповідала змісту наукового дослідження. Організація та контроль за процесом підготовки до захисту кандидатських (докторських) дисертацій покладається на завідувачів кафедр. Безпосереднє керівництво виконанням дисертаційного дослідження здійснюється науковим керівником з професорсько-викладацького складу тієї кафедри, на якій аспірант або пошукач проводить дослідження.

Важливим при написанні дисертації є планування роботи над нею. Починаючи роботу, здобувач має розподілити свій час, спланувати його і після вибору теми почати її розробку.

Розрізняють два види планів: *індивідуальний план роботи здобувача* над дисертацією, який регламентує послідовність і термін роботи над окремими етапами роботи; *робочий план і план-проспект* дисертації, в якому фіксується послідовність і зміст розділів і підрозділів дисертації.

Спільна робота дисертанта та його наукового керівника починається зі складання *індивідуального плану* навчання в аспірантурі.

Такий план є основним керівним документом, який визначає науковий напрям, спеціальність, спеціалізацію, зміст, обсяг, термін навчання здобувача в аспірантурі та форми його атестації. У ньому формулюється тема дисертації, виконання якої здійснюється за окремим, так званим *робочим планом*.

Завершується робота над складанням індивідуального плану здобувача заповненням спеціального бланку або щоденника.

Пояснювальна записка до вибору теми дисертації (прізвище ім'я, по батькові аспіранта, здобувача) на здобуття наукового ступеня кандидата (доктора) наук зі спеціальності

(шифр, назва)

Тема: _____

(назва)

Актуальність теми: _____

Мета дослідження: _____

Завдання дослідження: _____

Об'єкт дослідження: _____

Предмет дослідження: _____

Структура дисертації

ВСТУП РОЗДІЛ 1. _____

(назва розділу)

1.1. _____

1.2. _____

(назви підрозділів)

РОЗДІЛ 2. _____
(назва розділу)

2.1. _____

2.2. _____
(назви підрозділів)

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

Здобувач _____
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник _____
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Тема затверджена на засіданні кафедри _____
(назва кафедри, назва установи)

протокол № _____ від _____ р.
Тема затверджена на засіданні вченої ради _____
(назва установи)

протокол № _____ від _____ р.
Учений секретар _____
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

Рис. 28. Схема пояснювальної записки до вибору теми дисертації

Науковий керівник допомагає скласти аспіранту, пошукачу робочий план його роботи над дисертацією. В обов'язки керівника входить також робота над складанням календарного графіка роботи здобувача. Крім того, науковий керівник: рекомендує необхідну літературу, довідкові, статистичні та архівні джерела за темою дослідження; систематично консулює здобувача з питань змісту та організації написання дисертаційного дослідження; дає згоду на подання дисертації до захисту.

Отже, керівник надає наукову й методичну допомогу, систематично контролює хід виконання роботи здобувачем, вносить відповідні корективи, дає рекомендації щодо доцільності прийняття того чи іншого рішення, а також робить висновок про готовність роботи в цілому.

Реалізація **робочого плану** починається з розробки теми, тобто задуму наукового дослідження. Можливо, що в основу такого задуму буде покладено лише гіпотезу, тобто припущення, викладене на основі інтуїції (тобто на передбаченні чогось, що потребує попереднього вивчення). Навіть така постановка питання дозволить систематизувати та впорядкувати всю подальшу роботу.

Попередній робочий план лише в загальних рисах дає характеристику об'єкта й предмета дослідження, проте із часом такий план може і повинен уточнюватись, хоч основна мета має залишатися незмінною.

Робочий план складається в довільній формі. Як правило, це план-рубрикатор, який містить перелік розміщених у певному порядку розділів, підрозділів, рубрик, пов'язаних внутрішньою логікою дослідницької теми. Такий план, підготовлений на перших стадіях роботи, дозволяє в розгорнутому вигляді подати досліджувану проблему в різних варіантах. Кожну рубрику плану бажано писати на окремій картці. Це дозволить, механічно перегруповуючи картки, віднайти найбільш логічну і прийнятну для даного дослідження схему їх розміщення. Це можна робити також і в електронному вигляді.

На подальшому етапі роботи складають *план-проспект*, тобто план, який є реферативним викладом розташованих у логічному порядку питань, за якими в подальшому буде систематизовано весь зібраний фактичний матеріал. Необхідність такого плану — проспекту визначається тим, що систематичним включенням до нього все нових і нових даних його можна довести до остаточної структурно — фактологічної схеми дисертаційної роботи.

Таким чином, на наступному етапі планування дисертаційного дослідження складається уточнений робочий план з усіма подробицями й конкретизованими завданнями.

Здобувачеві необхідно з'ясувати черговість і логічну послідовність намічених видів робіт. Черговість завдань визначається залежно від ніаявних можливостей та умов. Логічна послідовність тісно пов'язана із завданнями дослідження. Поки не вивчено матеріали першого розділу, недоцільно переходити до іншого. Важливо починати роботу з найголовнішого, вирішального, на чому слід зосередити увагу. Це дозволить віднайти як оптимальні рішення, так і оптимальну послідовність у вирішенні першочергових і другорядних завдань.

Такий методологічний підхід дозволяє визначити стратегію й тактику наукового дослідження. Дослідник окреслює загальне центральне завдання, виявляє всі доступні засоби для виконання задуму та реалізації ідей, обирає необхідні методи й прийоми дій, встановлює найзручніший час для виконання кожної операції.

У творчому дослідженні план завжди носить динамічний, рухомий характер і не повинен гальмувати розвиток ідей і здійснення задумів дослідника, але за збереження основного наукового напрямку роботи.

З урахуванням специфіки творчого процесу план здобувача має містити все, що можна заздалегідь передбачити. У науці можливі й випадкові відкриття, проте не можна будувати наукове дослідження, орієнтуючись лише на випадковість. Тверді знання та всебічне врахування можливих обставин при вирішенні складного наукового завдання відкривають дорогу науковому передбаченню, творчій діловій ініціативі й фантазії. Наукове дослідження може

здійснюватись і без плану. Проте тільки планове дослідження дозволяє надійно виявити, крок за кроком глибоко вивчити нові закономірності об'єктивної діяльності.

Пошук, накопичення та обробка наукової інформації з теми дисертаційного дослідження

Відповідальним етапом дисертаційного дослідження є отримання й аналіз первинної та вторинної інформації з теми дослідження.

Первинна інформація — це вихідна інформація, яка є результатом безпосередніх експериментальних досліджень, вивчення практичного досвіду.

Вторинна інформація — це результат аналітико-синтетичної переробки первинної інформації.

Особливого значення первинна й вторинна інформація набувають при написанні дисертації, оскільки вона становить теоретичну та експериментальну основу в досягненні мети дослідження та його вирішення завдань. Вона є доказом обґрунтованості наукових положень дисертації, їхньої достовірності й новизни.

Достовірність — це достатня правильність, те, що не викликає сумнівів, доказ того, що названий результат (закон, закономірність, сукупність фактів тощо) є істинним, правдивим. Достовірність — це повторюваність результату за одних і тих самих умов для багатьох об'єктів.

Достовірність результатів і висновків дисертації обґрунтовується експериментом, логічним доказом, аналізом літературних й архівних джерел, перевіркою на практиці. Розрізняють три групи методів доказу достовірності: аналітичні, експериментальні, підтвердження практикою.

Аналітичні методи належать до найважливіших методів наукового пізнання. їхня суть — доказ результату (закону, закономірності, формули, поняття) через логічні математичні перетворювання, аналіз статистичних даних, опублікованих і неопублікованих документів. Суть експериментальних методів перевірки достовірності полягає у проведенні наукових дослідів і порівнянні теоретичних та експериментальних результатів. При зіставленні наукового результату з практикою необхідною є відповідність виведених у теорії положень явищам, що спостерігаються у практичних ситуаціях.

Опис процесу дослідження — основна частина дисертаційної роботи, в якій подається огляд основних джерел з теми дослідження, висвітлюється методика й техніка дослідження з використанням логічних законів і правил. Важливим є вибір методів дослідження, які є інструментом у добуванні фактичного матеріалу або первинної наукової інформації та виступають необхідною умовою досягнення поставленої в дисертації мети.

Підсистема інформації про об'єкт (предмет) дослідження — це систематична діяльність із здобуття інформації, необхідної для досягнення його мети й вирішення завдань. Вона включає відбір джерел з теми дослідження, їх

аналіз, вибір методів, збирання даних, їх обробка та аналіз для отримання інформації (первинної й вторинної) для розв'язання конкретної проблеми.

На цьому етапі відбувається *визначення проблеми* — формування об'єкта (предмета) дослідження. Слід провести попередню розробку, тобто чітко визначити тему, використовуючи неформальний аналіз, потім — підсумкове дослідження, тобто структуроване збирання даних та аналіз для вирішення конкретного завдання.

Важливим є пошук вторинної документальної інформації з теми дисертації. Знання опублікованих (вторинних) джерел інформації — неодмінна умова забезпечення якості наукового дослідження. Воно дає змогу глибше осмислити науковий матеріал, що міститься в опублікованих працях інших учених, оскільки основні питання проблеми, як правило, викладено в більш ранніх дослідженнях.

Пошук, обробка та аналіз опублікованих джерел дає змогу виявити рівень вивченості конкретної теми, зробити огляд літератури з теми, створити список використаних джерел (приблизно 200–250 назв).

Для складання списку джерел з обраної теми доцільно використовувати наявні в бібліотеках систематичні каталоги, в яких назви творів розташовано за галузями знань; алфавітні й предметні каталоги; різноманітні бібліографічні й довідкові видання (посібники і покажчики з окремих тем і розділів), списки літератури, виноски і посилання в монографіях, підручниках, енциклопедіях, енциклопедичних словниках тощо. Слід знайти основні періодичні видання з обраної проблематики. Крім того, інформацію щодо статей, опублікованих протягом календарного року, можна знайти в останньому за рік номері періодичного видання. (Методику пошуку вторинної інформації докладно розглянуто в підрозділі 2.6 даної роботи).

Далі слід створити картотеку (або список) літературних джерел з теми. Добре складена картотека (список) навіть за побіжного перегляду назв джерел допомагає охопити тему в цілому. На її основі можливо вже на самому початку дослідження уточнити структуру дисертації.

Перегляду мають підлягати всі види джерел, зміст яких пов'язаний з темою дисертаційного дослідження. До них відносяться матеріали, опубліковані в різноманітних вітчизняних і зарубіжних виданнях; неопубліковані документи (звіти про науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи, дисертації, депоновані рукописи, звіти фахівців про міжнародні відрядження, матеріали зарубіжних організацій тощо), офіційні документи.

Стан вивченості теми доцільно розпочинати зі знайомства з інформаційними виданнями, які містять оперативні систематизовані відомості про документи (опубліковані, неопубліковані), найсуттєвіші аспекти їхнього змісту. В інформаційних виданнях, на відміну від звичайних бібліографічних посібників, можна знайти не лише відомості про твори друку, але й ідеї та факти, що в них наведено. Крім оперативності, їх відрізняє новизна інформації, повнота

охоплення джерел і наявність довідкового апарату, що дозволяє оперативно знайти й систематизувати літературу.

Написання огляду літератури до дисертації

Наукові дослідження базуються на досягненнях науки. Не випадково кожна стаття, брошура, книга включає в себе посилання на попередні дослідження. У дисертації також має бути наведено огляд літератури з теми.

У дисертаційному дослідженні аналіз наукової літератури виконує такі **функції**:

- 1) виявляє досягнення науки та недоліки, помилки і прогалини;
- 2) сприяє визначенню основних поглядів фахівців на проблему з огляду на те, що вже зроблено в науці;
- 3) дозволяє визначити актуальність, рівень розробленості проблеми, яку вивчає дослідник;
- 4) надає матеріал для вибору аспектів і напрямів дослідження, його мети й завдань, а також теоретичних побудов;
- 5) забезпечує достовірність висновків і результатів пошуку здобувача, зв'язок його концепції із загальним розвитком теорії.

При попередньому вивченні літератури здобувач знайомиться зі станом науки в цілому і розробки конкретного напрямку зокрема, виписує ідеї, які можуть стати базовими, узагальнюючими щодо даної проблеми (що спільного, чим відрізняються підходи вчених), дає точне визначення понять.

Вивчення літератури з обраної теми слід починати з робіт загального характеру, щоб мати уявлення щодо основних питань, близьких до теми дослідження, а потім вести пошук іншої літератури.

Методика читання наукової літератури суттєво відрізняється від читання художньої літератури. Розрізняють два види читання: «швидке» й «повільне». Перше дає змогу досліднику відповісти на запитання, чи варто дану книгу або статтю уважно читати, друге — передбачає поглиблене вивчення джерел — від простого матеріалу до складного, від книг до статей, від вітчизняних джерел до зарубіжних.

Кожну статтю чи монографію слід читати з олівцем у руці, робити нотатки. Якщо є власний примірник або ксерокопії журналу, книги, статті, то можна робити позначки на полях. Це суттєво полегшить подальший аналіз літератури.

Загальноновизнаним є поетапне вивчення наукових публікацій:

- загальне знайомство з працями в цілому за їхнім змістом (переліком розділів і підрозділів);
- побіжний перегляд усього змісту;
- читання за послідовністю розміщення матеріалу;
- вибіркоче читання певної частини твору;
- виписування тієї частини матеріалу, що викликала інтерес;

- критична оцінка записаного, його редагування і «чистовий» запис як фрагмент тексту майбутньої дисертації (статті, монографії).

Існує ще один спосіб вивчення. Сторінку зошита ділять навпіл вертикальною рисою. З лівого боку роблять виписки з прочитаного, а з правого — власні зауваження, підкреслюючи слова чи речення, що мають особливо важливе значення. Слід зазначати не лише бібліографічний опис джерел, але й шифри предметних рубрик, які відповідають певним розділам і підрозділам дисертації.

Цей метод легко реалізувати на персональному комп'ютері. Для цього існують спеціальні програми. Після цього його можна легко обробляти, редагувати, сортувати.

Вивчення літератури здійснюється не для запозичення матеріалу, а для обдумування знайденої інформації та розробки власної концепції. Працюючи над чужими текстами, слід записувати власні думки, ідеї, що виникли під час знайомства з працями вітчизняних і зарубіжних авторів.

При вивченні літератури з обраної теми використовується не вся інформація, що в ній міститься, а лише та, що має *безпосереднє відношення до теми дисертації*. Отже, критерієм оцінки прочитаного є можливість його використання в дисертації.

Вивчаючи літературні джерела, необхідно чітко оформлювати нотатки, щоб у подальшому ними було легко користуватися. Слід давати повний бібліографічний опис джерел, зазначаючи як загальний обсяг публікації, так і конкретну сторінку, на якій міститься цінний матеріал (докладніше див. підрозділи 2.6 і 2.7).

Особлива увага приділяється термінології дослідження. Щоб *поняттєвий апарат* був науково обґрунтованим, треба проаналізувати визначення понять різними вченими і порівняти з тими, що сформульовані в державних стандартах, енциклопедіях, енциклопедичних словниках як загальних, так і галузевих. Це важливо зробити тому, що в кожній науці існує своя наукова мова. Терміни й поняття в побутовій мові часто не відповідають їх науковому тлумаченню. Інколи дослідник-початківець намагається писати статтю або дисертацію без відповідної теоретичної підготовки, що викликає непорозуміння й обурення фахівців.

Аналізуючи літературу, слід відбирати не будь-які, а лише наукові факти. *Науковий факт* — це елемент, що становить основу наукового знання, відбиває об'єктивні властивості процесів та явищ. На основі наукових фактів визначаються закономірності, будуються теорії й виводяться закони.

Наукові факти характеризуються такими властивостями, як *новизна, точність, об'єктивність і достовірність*. Новизна наукового факту свідчить про принципово новий, до цього часу невідомий предмет, явище чи процес. Це не обов'язково наукове відкриття, але це завжди нове знання про те, що до цього часу було невідомим. Знання нових фактів розширює уявлення про реальну дійсність, збагачує можливості для її зміни, вдосконалення тощо.

При виборі фактів слід бути науково об'єктивним. Не можна відкидати факти лише тому, що їх важко пояснити або віднайти практичне застосування. Особливо важливі ті з них, які підтверджують основну ідею, концепцію дослідника. Необхідно уважно вивчати наукові факти і для того, щоб вчасно внести корективи у свою дослідницьку позицію.

Достовірність наукових фактів значною мірою залежить від достовірності першоджерел.

Рівень достовірності наукових публікацій залежить від багатьох чинників, зокрема, від цільового призначення та характеру інформації.

Якщо порівняти між собою різні види публікацій із соціальних дисциплін, то за зменшенням рівня достовірності їх можна розмістити в такій послідовності: наукові монографії, наукові збірники статей, наукові збірники матеріалів конференцій, наукові статі, інформаційні статті тощо.

Теоретична стаття в галузі суспільних наук більшою мірою, ніж науково — технічна, насичена роздумами, порівняннями, словесними доказами. Достовірність її змісту залежить від достовірності використаної вихідної інформації. Проте тут важливе значення має позиція автора, його світогляд, залежно від цього стаття поряд з об'єктивними науковими даними може містити необґрунтовані тлумачення, помилкові положення, різноманітні неточності. Необхідно зважати на ці особливості статей, щоб встановити істинність суджень автора і дати їм відповідну оцінку.

Про достовірність вихідної інформації можуть свідчити дані про те, наводяться результати завершеного чи незавершеного дослідження, а також науковий, професійний авторитет автора публікації, його належність до тієї чи іншої наукової школи. Слід відбирати найавторитетніші джерела, що містять останні дані, точно вказувати, звідки взято матеріал. Однак при відборі матеріалів з літературних джерел слід підходити до них критично, не зважаючи на рівень авторитетності автора.

Особливою формою фактичного матеріалу є *цитати*, які органічно вписуються в текст дисертації при аналізі позицій автора. Їх використовують для того, щоб без перекручувань передати думку автора першоджерела, для ідентифікації та порівняння різних поглядів тощо. Виходячи з їхнього змісту, автор дисертації здійснює аналіз і синтез, будує систему обґрунтованих доказів. Цитати використовуються і для підтвердження окремих суджень, які висловлює дослідник. При цитуванні джерел слід дотримуватися таких правил:

- цитати мають бути точними;
- не можна перекручувати основний смисл поглядів автора;
- використання цитат повинно бути оптимальним, тобто визначатися потребами розробки теми дисертації;
- необхідно точно наводити джерело цитування;
- цитати мають органічно «вписуватися» в контекст дисертації.

Поряд з прямим цитуванням часто використовують переказ тексту першоджерела. У такому разі текст переказу старанно звіряють з першоджерелом. Правила наведення цитат у текстах наукових робіт наведені у підрозділі 2.7.5 даного посібника.

Результатом аналізу наукової літератури є *огляд літератури* з теми дисертаційного дослідження.

Неетично наводити конкретні докази правильності тих чи інших поглядів основоположників наукової думки, класиків конкретної галузі науки, оскільки істинність їхніх наукових ідей уже доведено всією історією науки. У дослідженні може бути використано висловлювання тих чи інших засновників наукової школи як вихідні положення. Можна зазначити, у зв'язку із чим у наші дні ті чи інші положення, думки класиків науки стали особливо актуальними або набули іншого, більш важливого значення. Якщо здобувач не згодний з позиціями попередників, то йому треба не тільки критикувати, але й давати обґрунтовані докази правильності власних підходів.

Аналіз наукової літератури потребує певної культури дослідника. Перш за все, всі прізвища авторів, які дотримуються єдиних поглядів з того чи іншого питання, вказуються в алфавітному порядку. Важко визначити, котрий з них зробив більший внесок у вивчення того чи іншого питання. Алфавітний порядок дозволяє встановити рівність відносин дослідника до наукових концепцій учених, хоч дослідник може звернути увагу на те, що дане питання вперше порушив такий — то учений, що найбільший внесок у даний аспект науки зробив саме цей дослідник і т. ін.

Найскладнішою є процедура *систематизації* наукової літератури при її огляді та аналізі. Інколи навіть у дисертації, монографії можна зустріти примітивний аналіз літератури: коротко повідомляється, що в такій-то праці такий-то вчений виклав таку-то позицію, а другий — іншу. Хронологічний перелік того, хто і що сказав з того чи іншого приводу, не можна вважати науковим аналізом літератури. Недоцільним є також анотування праць за темою без викладу власної позиції дослідника.

На основі аналізу літератури пишеться огляд літератури за темою, уточнюється тема, об'єкт і предмет дослідження.

Короткий критичний аналіз літератури та порівняння позиції автора з відомими розв'язаннями проблеми (наукового завдання) наводяться у *вступі* до дисертації для обґрунтування актуальності та доцільності роботи для розвитку відповідної галузі науки чи виробництва, особливо на користь України. Огляд літератури з теми подають також у першому розділі основної частини дисертації при виборі напрямів дослідження. Якщо за даною проблемою було проведено багато важливих досліджень за тривалий час, науковий аналіз джерел має бути особливо глибоким і повним. Крім того, огляд літератури здійснюється для того, щоб не повторювати відомих позицій.

Огляд літератури з темою на завершальному етапі дослідження покликаний не лише пов'язати проведені дослідження із загальним станом науки, але й порівняти отримані результати з даними інших дослідників, свій погляд — з поглядами інших учених, визначити загальні тенденції в науці, підтвердити актуальність теми і достовірність фактології й теорії дослідника. Після завершення дослідження аналіз літератури, як правило, поглиблюється, оскільки з'являється можливість більш обґрунтованого пояснення помилкових поглядів тих чи інших авторів. Огляд джерел дозволяє визначити новий науковий напрям, який потребує дисертаційного дослідження.

Слід зважати на такі основні критерії правильності написання огляду:

- огляд пишеться не за авторами, а згідно із завданнями дослідження;
- огляд має виявити професійну компетентність здобувача, його особистий внесок у розробку теми порівняно з уже відомими дослідженнями;
- огляд написано правильно, якщо його можна опублікувати як самостійну статтю.

Виклад змісту та структура дисертації

Вища атестаційна комісія (ВАК) України розробила основні вимоги щодо дисертацій та авторефератів дисертацій, яких мають дотримуватися здобувачі наукових ступенів.

Оскільки дисертація є кваліфікаційною працею, її оцінюють не лише за теоретичною, науковою цінністю, актуальністю теми і практичним значенням здобутих результатів, але й за рівнем виконання тих вимог, які ставляться ВАК України до змісту, структури дисертації та її оформлення.

Основні вимоги зводяться до короткого формулювання назви дисертації, її відповідності обраній спеціальності та суті вирішуваної наукової проблеми (мети). Вона повинна вказувати на мету дисертаційного дослідження та його завершеність.

Коротка назва наукової праці свідчить про те, що дослідження проведено з вичерпною повнотою. У дисертаціях, що висвітлюють вузькі теми, назва має бути більш конкретною, а тому більш розширеною.

У дисертації необхідно стисло, логічно й аргументовано викладати зміст і результати досліджень, уникати загальних слів, бездоказових тверджень, тавтологій.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня подають у вигляді спеціально підготовленого рукопису у твердій палітурці.

Структура дисертації

Як кваліфікаційна робота, дисертація має суворо визначену структуру. Вона складається з елементів, що повинні розміщуватись у такій послідовності:

1. Титульний аркуш.
2. Зміст.
3. Перелік умовних позначень (за необхідності).

4. Вступ.
5. Основна частина.
6. Висновки.
7. Список використаних джерел.
8. Додатки (за необхідності).

Титульний аркуш (рис. 29) є першою сторінкою дисертації і заповнюється за суворо встановленими правилами.

Верхня частина титульного аркуша дисертації містить найменування наукової організації або вищого навчального закладу, де виконано дисертацію. Далі вказують прізвище, ім'я, по батькові автора (у називному відмінку); індекс УДК. У середньому полі розміщують назву дисертації; шифр і найменування спеціальності; науковий ступінь, на який претендує здобувач, ближче до правого краю титульного аркуша вказують науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові наукового керівника; місто і рік її написання (без слова «рік»). На титульному аркуші обов'язково зазначається «На правах рукопису» та гриф обмеження розповсюдження (за необхідності).

Назва організації, в якій виконана дисертація На правах рукопису Прізвище, ім'я, по батькові УДК _____ (індекс) Назва дисертації Шифр та найменування спеціальності (подається за Переліком спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань) Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата (доктора) _____ наук (галузь науки)

Науковий керівник (консультант) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання) Місто – рік

Рис. 29. Титульний аркуш дисертації

Зміст подають на початку дисертації після титульного аркуша. Він містить найменування та номери початкових сторінок усіх розділів, підрозділів та пунктів (якщо вони мають заголовки), зокрема, вступу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків тощо (рис. 30).

Заголовки змісту мають точно повторювати заголовки в тексті. Скорочувати або давати їх за іншою редакцією, послідовністю і підпорядкованістю порівняно із заголовками в тексті не можна. Заголовки необхідно розмістити один за одним а заголовки кожного наступного ступеня зміщують на три-п'ять знаків праворуч по відношенню до заголовка попереднього.

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Філософія науки та її рефлексія	14 1.1.
Самосвідомість і свідомість.....	14
1.2. Рефлексія і реконструкція	36
1.3. Метод і мислення	49

1.4. Модель наукового знання	62
РОЗДІЛ 2. Система знання як об'єкт дослідження	82
2.1. Загальна характеристика індуктивізму та його основоположення.....	82
2.2. Емпіричне і теоретичне	98
2.3. Істина і система наукового знання.....	112
2.4. Теорія як об'єкт емпіричного дослідження	124
РОЗДІЛ 3. Методологічна несумісність емпіричного і теоретичного.....	144
3.1. Теоретичне знання й класифікуючі системи.....	144
3.2. Методи формування різних систем наукового знання.....	169
3.3. Факти і конструювання значень і смислів.....	178
3.4. Реконструкція основоположень висновків.....	189
РОЗДІЛ 4. Система знань та її емпірична перевірка.....	205
4.1. Проблема вибору теорії.....	205
4.2. Гіпотетична реконструкція основоположень.....	231
4.3. Фаллібілізм і фальсифікація.....	245
4.4. Зростання знання як предмет дослідження.....	261
РОЗДІЛ 5. Методологічний історизм і множина теоретичних систем.....	280
5.1. Структурно самовизначена наука.....	292
5.2. Метод історизму та проблема надмірності систем знання.....	302
5.3. Реконструкції наукового знання.....	316
5.4. Проблема епістемологічної надмірності різних систем наукового знання.....	329
ВИСНОВКИ.....	334
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ.....	340

Рис. 29. Зразок оформлення змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук

Перелік умовних позначень, символів, скорочень і термінів подають за необхідності у тих випадках, коли в дисертації вжито специфічну термінологію, а також використано маловідомі скорочення, нові символи, позначення і таке інше. Цей перелік складають у вигляді окремого списку, який розміщують перед вступом.

Перелік треба друкувати двома колонками, в яких зліва за абеткою наводять, наприклад, скорочення, справа — їх детальне розшифрування.

Якщо в дисертації спеціальні терміни, скорочення, символи, позначення і таке інше повторюються менше трьох разів, перелік не складають, а їх розшифрування наводять у тексті при першому згадуванні.

Вступ до дисертації

Вступ до дисертації — відповідальна частина дисертаційного дослідження, оскільки він розкриває сутність і стан наукової проблеми (завдання) та її значущість, підстави й вихідні дані для розробки теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження.

Тут подають загальну характеристику дисертації за рекомендованою нижче послідовністю: актуальність обраної теми, зв'язок з науковими програмами, планами, темами, мета і завдання дослідження, наукова новизна одержаних результатів, їхнє практичне значення, особистий внесок дисертанта, апробація результатів дисертації, публікації автора з теми дослідження. Вступ не лише орієнтує читача в подальшому розкритті теми, але й містить усі необхідні його кваліфікаційні характеристики. Тому основні складові частини вступу до дисертації розглянемо детальніше.

Актуальність теми — обов'язкова вимога до кандидатської та докторської дисертацій, перший критерій, за яким здійснюється її експертиза офіційними опонентами, організацією, де виконано роботу, а також членами спеціалізованої вченої ради.

Тому цілком природно, що вступ дисертації має починатися з *обґрунтування обраної теми*. У цій частині вступу через критичний аналіз і порівняння з відомими рішеннями проблеми (наукового завдання) обґрунтовують актуальність і доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки чи виробництва, особливо на користь України. Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним.

Достатньо кількома реченнями висловити головне — сутність проблеми або наукового завдання.

Актуальність теми — це важливість, суттєве значення, відповідність теми дослідження сучасним потребам певної галузі науки та перспективам її розвитку, практичним завданням відповідної сфери діяльності. Вона характеризує співвідношення між тим, що з даної проблеми вже відомо і що досліджується здобувачем уперше, і свідчить про те, для якої галузі науки чи виробництва становлять цінність наукові результати дисертації.

Обґрунтування актуальності обраної теми дисертації як кваліфікаційної роботи свідчить про те, чи спромігся автор обрати важливу для теорії та практики тему, як він розуміє й оцінює її щодо сучасної соціальної значущості. Актуальність теми характеризує наукову зрілість і професійну підготовленість здобувача. Вона має висвітлювати:

- соціальну значущість проблеми дослідження, розв'язання якої має важливе економічне та соціально-культурне значення в умовах України;

- суттєвість її значення для подальшого розвитку відповідної галузі науки, теорії чи практики;
- значення для створення нових напрямів певної галузі науки;
- вирішення окремих конкретних питань, які сприяють якісним змінам у науці чи виробництві;
- доцільність роботи, її відмінність порівняно з відомими розв'язаннями проблеми (наукового завдання).

Важливою складовою актуальності є формулювання *проблемної ситуації*, виклад її сутності. У кандидатській дисертації, як правило, розв'язується лише одна наукова проблема. Проблема дослідження визначає проблемну ситуацію, яка відбиває суперечність між типовим станом об'єкта дослідження та вимогами теорії й практики.

Проблема завжди виникає тоді, коли старе знання вже стає недостатнім, а нове знання ще не набуло розвиненої форми. Таким чином, проблема в науці — це суперечлива ситуація, що потребує свого розв'язання. Така ситуація створюється найчастіше в результаті відкриття нових фактів, які явно виходять за межі попередніх теоретичних уявлень, тобто, коли жодна з теорій не спроможна пояснити нові факти.

Вибираючи тему дисертації, слід зважати на те, що праці, присвячені широким темам, часто бувають поверховими і недостатньо самостійними. Вузька ж тема проробляється глибше й детальніше.

При обґрунтуванні актуальності теми зазначають стан її розробки. Для цього складається *короткий огляд літератури*, який підсумовує, що саме цю тему ще не вивчено (розкрито лише частково, не в тому аспекті) і тому вона потребує подальшої розробки. Якщо такого висновку здобувач не може дійти, він позбавляє себе можливості розробки даної теми.

Завершується ця частина вступу *рубрикою «Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами»*, де стисло викладають зв'язок теми дисертації з плановим дослідженням, що виконується на факультеті університету або у науковій установі., а також з галузевими та/або державними планами та програмами.

Тут наводять назву конкретної програми, її шифр, державний реєстраційний номер теми дослідження, а також рівень упровадження результатів дисертаційного дослідження в цій галузі.

Після формулювання наукової проблеми й доведення того, що та частина цієї проблеми, яка є темою дисертаційної роботи, ще не була опрацьована та висвітлена у спеціальній літературі, формулюють мету роботи та завдання, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети.

Мета дослідження — це кінцевий результат, на досягнення якого спрямовано дослідження. Мета дисертації реалізується через вирішення відповідних їй конкретних завдань. Формулюючи мету, не слід вживати слова

«дослідження...», «вивчення...», тому що вони вказують на засіб її досягнення, а не на саму мету.

Між метою та кінцевим результатом дослідження має існувати тісний зв'язок.

Завдання дослідження подаються у формі переліків: «вивчити...», «проаналізувати...», «встановити...», «з'ясувати...», «обґрунтувати...» та ін. Формулювати завдання слід зрозуміло, стисло, конкретно, оскільки опис їх вирішення становить зміст розділів і підрозділів дисертаційної роботи, а назви розділів дисертації мають відповідати конкретним завданням і результатам дослідження. Мета і завдання дослідження, а також головний результат повинні обов'язково бути **досягнутими**.

Про досягнення мети слід зазначити у висновках дисертації, про вирішення конкретних завдань дисертації засвідчити у висновках до відповідних розділів дослідження.

Якщо мету й завдання дослідження сформульовано не точно, це свідчить про недостатнє осмислення дисертантом головного наукового результату, до якого він прагне. Крім того, фахівці (опоненти) не зможуть оцінити рівень досягнення ним мети дисертації.

Об'єкт дослідження — це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення, це та частина об'єктивної дійсності, яка існує незалежно від нашої свідомості й нашого уявлення про неї. У разі, коли ця частина об'єктивної дійсності стає темою дослідження, вона стає й предметом дослідження.

Предмет дослідження міститься в межах об'єкта і являє собою теоретичне відтворення об'єктивної дійсності, тих суттєвих зв'язків і відношень, які підлягають безпосередньому вивченню в даній дисертації, є головними, визначальними для конкретного дослідження.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою, як загальне і часткове. В об'єкті виділяється той його аспект, який виступає предметом дослідження. Саме на нього й спрямовано всю увагу здобувача, саме предмет дисертаційного дослідження визначає тему дисертаційної роботи, яку вказано на титульному аркуші як її назву. Об'єкт та/або предмет дослідження обов'язково повинні мати новизну.

Між темою, об'єктом і предметом, метою і завданням дослідження існує нерозривний зв'язок, у своїй сукупності вони зумовлюють зміст положень, що виносяться здобувачем на захист, висновків і рекомендацій дисертації. Тут можна простежити таку закономірність. Якщо для формулювання назви дисертації має велике значення об'єкт дослідження й кінцевий результат, то для встановлення мети дослідження, крім цього, й такий елемент, як шлях досягнення кінцевого результату, який відсутній у формулюванні теми.

Методи дослідження подають у вигляді переліку, але перераховувати їх треба не відірвано від змісту роботи. Слід коротко і змістовно визначати, що саме

досліджується тим чи іншим методом. Це дасть змогу пересвідчитися в логічності та прийнятності вибору саме цих методів.

Важливою кваліфікаційною ознакою дисертації є *наукова новизна одержаних результатів*.

Дисертація повинна містити наукові результати. Науковий результат — це кінцевий підсумок, що завершує наукове дослідження.

Він має відповідати вимогам наукової новизни, достовірності й практичної значущості.

Тут подають короткий виклад нових наукових положень (рішень), запропонованих здобувачем *особисто*. Необхідно показати відмінність одержаних результатів від відомих рішень, описати ступінь новизни (вперше одержано, удосконалено, дістало подальший розвиток).

Науковий результат — це творчий продукт окремого розділу і дисертації в цілому. Суть наукового результату формулюється в коротких висновках до розділу, а також у загальних висновках до дисертації. Виклад суті результату має бути стислим, зрозумілим, конкретним, без загальних слів і термінів, що потребують додаткових пояснень.

Кожне наукове положення *чітко формулюють*, виокремлюючи його основну сутність і зосереджуючи особливу увагу на рівні досягнутої при цьому новизни. Сформульоване наукове положення повинно читатися і сприйматися легко й однозначно (без нагромодження дрібних і таких, що затемнюють його сутність, деталей та уточнень). У жодному випадку не можна вдаватися до викладу наукового положення у вигляді анотації, коли просто констатують, що в дисертації зроблено те й те, а сутності та новизни із написаного виявити неможливо. Подання наукових положень у вигляді анотацій є найбільш поширеною помилкою здобувачів при викладенні загальної характеристики роботи.

До цього пункту не можна включати опис нових прикладних (практичних) результатів, отриманих у вигляді способів, пристроїв, методик, схем, алгоритмів тощо. Слід завжди розмежовувати одержані наукові положення та нові прикладні результати, що впливають з теоретичного доробку дисертанта.

Усі наукові положення з урахуванням досягнутого ними рівня новизни є теоретичною основою (фундаментом) вирішеної в дисертації наукової проблеми (наукового завдання). Насамперед за це здобувачеві присуджують науковий ступінь.

Наукова новизна самої дисертації — це ознака, наявність якої надає автору право на використання поняття «вперше» при характеристиці здобутих результатів і проведеного дослідження в цілому. Поняття «вперше» означає в науці факт відсутності подібних результатів до їхнього оприлюднення. Уперше може здійснюватися дослідження на оригінальну тему, яка раніше не досліджувалась, у тій чи іншій галузі наукового знання.

Для великої кількості наук наукова новизна визначається наявністю теоретичних положень, які вперше сформульовані й змістовно обґрунтовані; практичних рекомендацій, які впроваджені в практику і суттєво впливають на досягнення нових соціально-економічних результатів. Новими можуть бути лише ті положення дисертаційного дослідження, які сприяють подальшому розвитку науки в цілому або окремих її напрямів.

Теоретичне та практичне значення здобутих результатів — складова частина вступу, один з основних критеріїв оцінки дисертації як кваліфікаційної роботи.

Опонент оцінює науковий результат дисертанта щодо значущості його праці для науки й практики та вказує можливі конкретні шляхи використання результатів дослідження. Тому практичне значення висновків дисертації має бути чітко сформульовано здобувачем. Якщо окремі результати дисертації вже впроваджені, необхідно підтвердити це документально. Перспективи впровадження теж окреслюють із зазначенням масштабів і місця використання.

Упроваджувати можна як теоретичні, так і практичні результати дисертації, що мають самостійне значення, й обов'язково ті, що вказані у висновках дисертації. Слід завчасно продумати можливі форми використання результатів дисертації.

У дисертації, що має теоретичне значення, слід навести відомості про наукове використання результатів досліджень або рекомендації щодо цього, а в дисертації, що має прикладне значення, — відомості про практичне застосування одержаних результатів або рекомендації щодо цього. Відзначаючи практичну цінність здобутих результатів, необхідно подати інформацію стосовно міри готовності до використання або його масштабів.

Необхідно дати стислі відомості щодо впровадження результатів досліджень із зазначенням організацій, в яких здійснено їх реалізацію й в яких формах.

У вступі до дисертації також необхідним є зазначення **особистого внеску здобувача**. Дисертація — це одноосібне наукове дослідження, яке відбиває особистий внесок науковця в розв'язання наукової проблеми, що дає підстави присудити його автору науковий ступінь.

Здобувач має в концентрованому вигляді відбити свій особистий внесок у дослідження наукової проблеми у вступі до дисертації.

У разі використання в дисертації ідей або розробок, що належать співавторам, разом з якими було опубліковано наукові праці, здобувач повинен зазначити цей факт у дисертації та в авторефераті, обов'язково виділивши особистий внесок у ці праці або розробки. Крім того, цей факт має знайти відбиття в актах про впровадження результатів дослідження, якщо автор є учасником колективної науково-дослідної роботи.

Якщо автор дисертації недостатньою мірою довів свій особистий внесок у досягнення наукових результатів, у сукупну цінність колективної роботи, це може розглядатися спеціалізованою радою і ВАК як *наукова несумлінність*.

Завершується вступ відомостями про *апобацію результатів дисертації*.

У цій частині вступу зазначається, на яких наукових з'їздах, конференціях, симпозиумах, нарадах оприлюднено результати досліджень, що включені в дисертацію.

Обов'язково подаються відомості про *публікації здобувача*, зазначаючи, у скількох монографіях, статтях у наукових журналах, збірниках наукових праць, матеріалах і тезах конференцій опубліковано результати дисертації.

При написанні цієї частини вступу слід вказати, чи всі результати або висновки дисертації опубліковано або оприлюднені. Про це може свідчити відповідність назви конференції (з'їзду, симпозиуму, семінару) темі дисертації або окремим її розділам. Пріоритет автора підтверджує дата проведення конференції, рік видання статті, дата читання лекцій з теми дослідження або обговорення дисертації на засіданні кафедри (відділу) тощо.

У кінці вступу бажано розкрити *структуру дисертації*, подати перелік її структурних елементів, обґрунтувати послідовність їх викладу, вказати обсяг дисертації, тексту, списку використаних джерел, додатків.

Приблизний обсяг вступу становить 12 сторінок тексту. Він остаточно оформлюється, як правило, після того, як дисертаційне дослідження завершено.

Основна частина дисертації

Основна частина дисертації — це головний її підрозділ, який розкриває зміст дослідження. Вона складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. Кожен розділ розпочинають з нової сторінки. Основному тексту кожного розділу може передувати передмова зі стислим оглядом публікації і раніше проведених досліджень, описом обраного напряму та обґрунтуванням застосованих методів досліджень. У кінці кожного розділу формулюють висновки зі стислим викладом наведених у розділі наукових і практичних результатів, що дає змогу звільнити загальні висновки від другорядних подробиць.

У розділах основної частини подають: огляд літератури за темою та вибір напрямів досліджень; виклад загальної методики й основних методів досліджень; експериментальну частину та методику досліджень; відомості про проведені теоретичні й (або) експериментальні дослідження; аналіз і узагальнення результатів досліджень.

Дисертація обов'язково повинна містити *огляд літератури*, як правило, у формі окремого розділу чи підрозділу. В огляді літератури здобувач окреслює основні етапи розвитку наукової думки із досліджуваної ним проблеми. Стисло, критично висвітлюючи роботи попередників, здобувач має назвати ті питання, що залишилися невирішеними і, отже, визначити своє місце у розв'язанні

проблеми. Доцільно закінчити цей розділ коротким резюме стосовно необхідності проведення досліджень у даній галузі.

Огляд літератури з теми має виявити глибоку обізнаність дисертанта зі спеціальною літературою, його вміння систематизувати джерела, критично їх оцінювати, виокремлювати суттєве, оцінювати попередньо зроблене іншими дослідниками, визначати головне в сучасному стані проблеми. Матеріали огляду слід систематизувати в певній логічній послідовності. Тому перелік робіт та їх критичний аналіз не обов'язково подавати у хронологічному порядку. Загальний обсяг огляду літератури не повинен перевищувати 20% обсягу основної частини дисертації.

Оскільки кандидатська дисертація присвячується порівняно вузькій темі, то огляд робіт попередників слід робити з питань обраної теми, а не усієї проблеми в цілому. Усі більш-менш цінні публікації, що мають пряме відношення до теми дисертації, слід назвати і критично оцінити.

Інколи здобувач, спираючись тільки на доступну йому літературу, стверджує, що він перший вивчив дану тему. Проте пізніше це не підтверджується. Такі категоричні твердження можна робити лише після докладного вивчення літературних джерел і консультацій з науковим керівником.

У другому розділі, як правило, обґрунтовують вибір напрямку дослідження, наводять методи вирішення завдань та їхні порівняльні оцінки, наводять загальну методику проведення дисертаційного дослідження. У теоретичних роботах розкривають гіпотези, що розглядаються.

Обов'язковим елементом цього розділу роботи є вказівка на загальні методи та методику дослідження, які є концептуальною основою дисертації, інструментом у добуванні фактичного матеріалу, виступають необхідною умовою досягнення поставленої в роботі мети.

Загальні методи — це методологія дослідження, тобто основний, вихідний пункт, світоглядні концепції, теоретичні положення галузі, на які спирається автор дисертації. Методологічні положення становлять теоретичну базу дослідження й завжди перебувають поза його межами. Не рекомендується брати як методологічну основу теоретичні підходи попередників, що досліджували дану тему. Методологічні положення наводяться як постулат, який не підлягає доведенню або критиці.

У цьому розділі автор має виявити рівень володіння науковими (філософськими, загальнонауковими, спеціальними) методами, а також означити конкретні шляхи, способи досягнення наукового результату. Слід описати методи, використані під час наукового пошуку, основні етапи науково-дослідної роботи.

Крім того, наводять інші елементи наукового процесу. До них, зокрема, належать гіпотеза, вказівки, конкретний матеріал, на якому виконано роботу. Тут також надаються характеристика основних джерел інформації (офіційних,

наукових, літературних, бібліографічних), посилання на власні роботи здобувача, зазначається термін виходу першої публікації автора.

Отже, в перших розділах дисертації докладно висвітлюється *стратегія і тактика, методика й техніка* дослідження, а також узагальнюються результати. Матеріали цього розділу повинні засвідчити достовірність здобутих результатів.

У наступних теоретичних розділах з вичерпною повнотою викладають результати *власних* досліджень автора з висвітленням того нового, що він вніс у розробку проблеми. Здобувач має дати оцінку повноті вирішення поставлених завдань, достовірності одержаних результатів (характеристик, параметрів), порівнюючи з аналогічними результатами вітчизняних і зарубіжних авторів, обґрунтувати необхідність додаткових досліджень, навести негативні результати, які зумовлюють необхідність припинення подальших досліджень.

Дисертація повинна містити *нове вирішення актуального наукового завдання*: нові факти, уточнення відомих раніше, проте недостатньо вивчених фактів, виявлені закономірності, авторські висновки, рекомендації. У теоретичній частині дисертації нові наукові факти об'єднуються в систему, обґрунтовуються концептуальні положення.

Основна частина дисертації містить, як правило, два-три розділи і декілька підрозділів відповідно до тих завдань, які вирішує дослідник.

Зміст розділів основної частини дисертації має відповідати темі дисертації й повністю її розкривати. Текст розділів демонструє вміння дисертанта стисло, логічно й аргументовано викладати матеріал.

Кількість і послідовність розділів залежить від характеру дисертації. Якщо теоретичні питання є головними, їм присвячується перший розділ. При цьому в першому підрозділі подаються матеріали з вирішення основного теоретичного завдання, у другому — додаткові теоретичні питання, що впливають з основного. У результаті виконання теоретичної частини дисертації має бути сформульовано завдання експериментального дослідження та очікуваний результат.

Кожен розділ завершується *висновками*, які містять стислий виклад кожного наукового результату: його суть, новизну й достовірність, практичне значення, джерело, в якому здобувач опублікував результат (тобто вказується номер публікації у списку літератури), обґрунтування пріоритету результату. посилання на власні публікації автора дає змогу легко пересвідчитися у виконанні вимоги щодо обов'язкового висвітлення у друкованих працях основних результатів дисертації. Такі посилання зручно робити в коротких висновках до розділів дисертації, приблизно в такій формі: («Основні результати даного розділу опубліковані у працях [...]»).

Висновки до розділів не повинні носити реферативного характеру або форми викладу того, що зроблено, і мають базуватися на матеріалі розділу.

Приблизний обсяг висновків до розділів 1,5–2 сторінки. Доцільно пронумерувати висновки.

Висновки до дисертації

Висновки до дисертації в цілому повинні містити головні наукові результати, отримані здобувачем *особисто*, показати його *пріоритет* у розв'язанні наукової проблеми, її значення для науки і практики. Висновки — це синтез накопиченої в основній частині наукової інформації, тобто послідовний, логічний, чіткий виклад головних результатів дослідження.

У висновках формулюються найважливіші наукові та практичні положення з дослідженої наукової проблеми (завдання), її значення для науки та практики. Далі — висновки та рекомендації щодо наукового та практичного використання здобутих результатів.

Висновки не повинні механічно підсумовуватися в кінці розділів, а мають містити те нове, суттєве, що становить підсумкові результати дослідження, які часто подаються у вигляді певної кількості пронумерованих абзаців. Їхня послідовність визначається логікою побудови дисертаційного дослідження.

У першому пункті висновків стисло оцінюють стан питання. Далі розкривають методи розв'язання поставленої в дисертації наукової проблеми (завдання), порівнюючи їх з відомими.

Висновки передбачають узагальнену підсумкову оцінку проведеної роботи. При цьому важливо зазначити, в чому полягає її основний зміст, які важливі наукові результати отримано, які нові наукові завдання постають у зв'язку з проведеним дослідженням. Важливо вказати на новизну, теоретичну й практичну цінність дослідження, а також на те, які результати теоретичної та експериментальної частини дисертації й де було впроваджено. Інколи виникає необхідність зазначити шляхи продовження дослідження, конкретні завдання, які майбутнім дослідникам доведеться вирішувати в першу чергу.

Таким чином, висновки до дисертації є не звичайним переліком отриманих результатів проведеного дослідження, а їх підсумковим синтезом, тобто формулюванням того нового, що внесено автором у вивчення і розв'язання проблеми. У висновках слід наголосити на тому, що мету дослідження досягнуто, а всі поставлені завдання вирішено. Висновки повинні бути новими, оригінальними в даній галузі. Приблизний обсяг висновків 4-5 сторінок тексту.

Список використаної літератури і джерел

Використані джерела можна розміщувати в порядку згадування джерел у тексті за їх наскрізною нумерацією. Це один з можливих способів розміщення джерел, який рекомендовано ВАК України для застосування. Проте це не виключає можливість застосування інших способів, зокрема, алфавітного — за алфавітом прізвищ авторів або назв творів (він найзручніший для користування).

Кількість використаних джерел ВАК не лімітує. Це залежить від теми і завдань дисертації.

При складанні списку використаних джерел слід зважати на певні правила. До списку входять:

- офіційні документи, які публікуються від імені державних або громадських організацій, установ і відомств і свідчать про актуальність досліджуваної теми;
- основні праці провідних фахівців у даній галузі;
- праці авторів, що відбивають всі погляди на розв'язання проблеми;
- публікації автора дисертації з теми дослідження, що підтверджують його особистий внесок у розробку;
- основні праці наукового керівника, опонентів, які засвідчують їхню наукову компетентність у даній проблемі.

Не слід включати до списку ті роботи, на які немає посилань у тексті дисертації і які фактично не було використано, а також енциклопедичні словники, науково-популярні книги, газети. У разі необхідності використання таких видань слід навести їх у тексті дисертаційної роботи.

Недостатня кількість джерел свідчить про поверховість дисертації, надмірність — про її компілятивний характер. Оптимальну кількість джерел можна визначити через зіставлення з обсягом дисертації: на одну сторінку тексту дисертації має припадати одне джерело. Тобто кількість має відповідати обсягу дисертації $\pm 25\%$.

Кожне літературне джерело списку повинне знайти відбиття в рукописі дисертації. Якщо автор робить посилання на будь-які запозичені факти або цитує праці інших авторів, то він обов'язково має дати їхнє джерело. Це дасть змогу опонентам виокремити результат здобувача від запозиченого. Використання чужих ідей, думок, концепцій, фактів без відповідних посилань на першоджерела зветься *плагіатом*. Якщо автора дисертації звинуватять у плагіаті, то робота знімається із захисту в спеціалізованій вченій раді без права повторного захисту.

Правила оформлення списків літератури дивись у Розділі 2.

Додатки до дисертації

Додатки не є обов'язковим елементом дисертації і не входять до основного ліміту обсягу, який визначено ВАК для дисертації. Проте додатки підвищують рівень довіри до результатів дисертації, свідчать про їхню достовірність.

Додатки обов'язково роблять тоді, коли теоретичний або емпіричний матеріал надто великий. Основну його частину подають у додатках, а «вижимку» з нього — в основному тексті дисертації. При цьому робиться відповідне посилання.

За необхідності до додатків доцільно включати допоміжний матеріал, необхідний для повноти сприйняття дисертації:

- зразки анкет, опитувальних листів, текстів;
- таблиці допоміжних даних;

- акти впровадження;
 - проміжні математичні доведення, формули та розрахунки;
 - ілюстрації допоміжного характеру тощо.
- За формою це можуть бути текст, таблиця, схема, графік, карта тощо.

3. Оформлення дисертаційної роботи

Дисертації як кваліфікаційні роботи на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук повинні мати не лише високий рівень змісту, відповідну структуру, але й оформлення. Тому водночас з написанням тексту дисертації на кожному етапі дослідження, а не лише на останньому здійснюється пошук оптимальної форми наукової праці.

Згідно з вимогами ВАК України, оформлення дисертації має відповідати вимогам до робіт, які направляються до друку. Крім того, вказується, що в дисертації необхідно стисло, логічно й аргументовано викладати зміст і результати досліджень.

Особливі вимоги висуваються до мови та стилю викладу матеріалу. Радам надається право повертати роботи неохайно оформлені, що містять граматичні помилки й грубі стилістичні огріхи.

Перш за все, слід привчитися до безособового стилю викладу, тобто замість «мною сказано» або «я отримав» слід використовувати звороти «в дисертації показано» або «в результаті можна отримати» та ін. Друга вимога полягає в максимальному стисненні матеріалу, виключенні з нього другорядного, надлишкового, несуттєвого, сумнівного. Здобувач має прагнути до скорочення обсягу дисертації, але без втрат для її змісту й зрозумілості викладу.

При друкуванні дисертації слід пам'ятати, що на одній сторінці має бути три-чотири абзаци. Текст дисертації треба старанно прочитати та перевірити його грамотність.

Дисертацію друкують машинописним способом або за допомогою комп'ютера на одній стороні аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм) через два міжрядкових інтервали до 30 рядків на сторінці.

Один авторський аркуш налічує 40000 знаків і містить приблизно 24 сторінки дисертації. При друкуванні з використанням комп'ютера застосовують текстовий редактор Word (шрифт Times New Roman) розміру 14 з полуторним міжрядковим інтервалом.

Усі примірники дисертації мають бути ідентичними. У разі використання здобувачем копіювальної техніки ідентичність усіх примірників дисертації повинна бути засвідчена спеціалізованою вченою радою.

Текст дисертації необхідно друкувати, залишаючи береги таких розмірів: лівий — не менше 30 мм, правий — не менше 10, верхній — не менше 20, нижній — не менше 20 мм.

Шрифт друку повинен бути чітким, чорного кольору середньої жирності. Щільність тексту дисертації має бути однаковою.

Уписувати в текст дисертації окремі іноземні слова, формули, умовні позначення можна чорнилом, тушшю, пастою тільки чорного кольору, при цьому щільність вписаного тексту має бути максимально наближеною до щільності основного тексту.

Друкарські помилки, описки й графічні неточності, які виявлено в процесі читання дисертації, можна виправити підчищенням або зафарбуванням білою фарбою й нанесенням на те саме місце або між рядками виправленого тексту (фрагменту, малюнку) машинописним способом.

Заголовки структурних частин дисертації «ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами симетрично до тексту. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в розряді в підбір до тексту. У кінці заголовка, надрукованого в підбір до тексту, ставиться крапка.

Відстань між заголовком (за винятком заголовку пункту) та текстом має дорівнювати трьом-чотирьом інтервалам.

Кожну структурну частину дисертації слід починати з нової сторінки.

Усі примірники дисертації має бути підписано автором на титульному аркуші.

До загального обсягу дисертації не входять додатки, список використаних джерел, таблиці та рисунки, але всі сторінки зазначених елементів дисертації підлягають суцільній нумерації за загальними правилами.

Номери сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, малюнків, таблиць, формул позначають арабськими цифрами без знаку №.

Першою сторінкою дисертації є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок дисертації. На титульному аркуші номер сторінки не ставлять, на наступних сторінках номер проставляється у правому верхньому куті сторінки без крапки.

Зміст, перелік умовних позначень, вступ, висновки, список використаних джерел не нумерують. Номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ», після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують його заголовок.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими і після ставиться крапка, наприклад: «2.3.» (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому самому рядку йде заголовок підрозділу.

Пункти нумерують у межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з порядкових номерів розділу, підрозділу, пункту, між якими і після ставиться

крапка, наприклад «1.3.2.» (другий пункт третього підрозділу першого розділу), потім у тому самому рядку йде заголовок пункту, якщо він є.

Підпункти нумерують у межах кожного пункту за такими самими правилами, як і пункти.

Ілюстрації (фотографії, креслення, схеми, графіки, карти) й таблиці необхідно подавати в дисертації безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації й таблиці, які розміщені на окремих сторінках дисертації, включають до загальної нумерації сторінок.

Ілюстрації повинні супроводжуватися підписами, які розміщують після номера ілюстрації. За необхідності ілюстрацію доповнюють пояснювальними даними (підрисунковий текст). Ілюстрації позначають скороченням «Рис.» І нумеруються, наприклад: Рис. 4. На ці порядкові номери в тексті роблять посилання.

Цифровий матеріал, як правило, слід оформляти у вигляді таблиць.

Таблиці є способом стислого подання інформації: цифровий чи текстовий матеріал групується у стовпчики та рядки, відокремлені один від одного вертикальними й горизонтальними лініями.

Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею і друкують симетрично до тексту. Назву і слово «Таблиця» починають з великої літери. Назву не підкреслюють.

При використанні формул необхідно дотримуватися певних правил.

Найбільші, а також довгі та громіздкі формули, котрі мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів слід наводити безпосередньо під формулою в тій послідовності, в якій вони наведені у формулі. Значення кожного символу та числового коефіцієнта треба подавати з нового рядка. Перший рядок пояснення починають зі слова «де» без двокрапки.

Рівняння та формули відокремлюють од тексту. Вище і нижче кожної формули залишають інтервал, що не менше одного рядка. Якщо рівняння не вміщується в один рядок, його переносять після знака рівності (=) або після знаків плюс (+), мінус (—), множення.

Нумерувати слід лише ті формули, на які є посилання в подальшому тексті. Інші нумерувати не рекомендується.

Порядкові номери позначають арабськими цифрами в круглих дужках біля правого поля сторінки без крапок від формули до її «номера».

Дисертацію як кваліфікаційну роботу оцінюють також за рівнем бібліографічного апарату, який є ключем до джерел, використаних автором при її написанні. Бібліографічний апарат представлено посиланням і списком

використаних джерел, які оформляють згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис: загальні вимоги та правила складання». Правила наведення посилань і складання бібліографічного опису наведено у розділі 2 даного посібника.

Додатки оформлюють як продовження дисертації на наступних її сторінках або як окрему частину, розміщуючи їх за порядком посилань у тексті дисертації.

Якщо додатки оформлюють на наступних сторінках дисертації, кожен такий додаток має починатися з нової сторінки. Додаток має мати заголовок, надрукований угорі малими літерами з першої великої симетрично до тексту. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток _» і велика літера, що позначає додаток.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Є, Ї, Й, О, Ч, Ь, наприклад, додаток А, додаток Б та ін. Один додаток позначається як додаток А.

При оформленні додатків окремою частиною (книгою) на титульному аркуші під назвою дисертації друкують великими літерами слово «ДОДАТКИ».

4. Автореферат дисертації та методика його написання й оформлення

Кожна дисертація супроводжується окремим авторефератом. Автореферат дисертації — це стислий виклад змісту, головних ідей, структури та основних висновків дисертації.

Написання автореферату — заключний етап виконання дисертаційної роботи перед поданням її до захисту. Призначення автореферату — широке ознайомлення наукових працівників з методикою дослідження, фактичними результатами і основними висновками дисертації. Зміст автореферату повинен у стислій формі, але точно відбивати зміст дисертації, надавати повне уявлення про найважливіші наукові й практичні результати, їхнє значення для науки та практики.

Автореферат друкують державною мовою. Його публікація дає змогу одержати до дня захисту відгуки від фахівців даної галузі.

Автореферат — документ, необхідний для захисту. Він не лише сповіщає про факт захисту дисертації, але й ґрунтовно розкриває зміст дисертації, завдяки чому може замінити її читання. У ньому не має бути наведено надмірних подробиць, а також інформації, яку не відбито в дисертації.

Структурно автореферат складається із загальної характеристики роботи, основного змісту, висновків, списку публікацій.

Текст автореферату починається з розділу «**ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ**», який повинен відповідати вступу до дисертації.

Актуальність теми дослідження обґрунтовується з трьох позицій: відповідність суспільним потребам у розв'язанні даної проблеми, особливо на

користь України; доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки; значущість для використання у практичній діяльності.

Далі стисло викладається підхід до проблеми в науковій літературі, основні наукові розробки з теми, а також питання, які вирішено і які потребують подальшого вирішення. Обґрунтовується необхідність проведення дослідження, визначається провідна ідея й, за можливості, його об'єкт і предмет.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наводяться стислі відомості про зв'язок обраного напрямку дослідження з планами організації, де виконано роботу, а також галузевими та/або державними планами та програмами. Обов'язково зазначається зв'язок теми дисертації з науково — дослідними темами кафебри, лабораторії, відділу.

Мета і завдання дослідження — це розробка теоретичної концепції, системи наукових знань про об'єкт і предмет дослідження, стисле формулювання сутності наукового пошуку. Завдання дослідження підпорядковані меті дослідження. Як правило, для кандидатської дисертації формулюються чотири-п'ять завдання дослідження, а для докторської. Відповідно, більше.

Далі зазначають **об'єкт** дисертаційного дослідження, його **предмет** і **теоретико-методологічну основу**.

Наукова новизна здобутих результатів включає стислу характеристику нових наукових положень (рішень), запропонованих дисертантом особисто. Необхідно показати відмінність здобутих результатів від відомих раніше даних.

При цьому наводять пункти (чотири-п'ять або більше), що характеризують саме наукову новизну дослідження. Важливим є розташування пунктів новизни відповідно до завдань дослідження.

Теоретичне та практичне значення дослідження — це відомості про шляхи та можливості наукового використання висновків і результатів дослідження, рекомендації щодо цього, про їхню значущість для розвитку науки та перспективи як теоретичної основи для нових досліджень.

У дисертації, що має практичне значення, необхідно навести відомості про можливості практичного впровадження здобутих результатів або рекомендації щодо цього, про ступінь готовності до використання або їхній масштаб.

Особистий внесок здобувача. Докладно викладаються результати, здобуті науковцем особисто. Якщо в дисертації використано ідеї або розробки співавторів, здобувач має це зазначити в дисертації та в авторефераті, вказавши на особистий внесок у ці розробки.

Апробація результатів дисертації. Подаються відомості про те, де і коли здобувач виступав зі своїми ідеями на наукових з'їздах, конференціях, симпозіумах, нарадах, під час проведення спецсеминарів чи читання авторських курсів тощо. Зазначається точна назва конференції, рік та місце її проведення. На завершення слід навести дані щодо апробації дисертації на практиці, у навчальному процесі тощо.

Публікації. Ця рубрика тісно пов'язана з попередньою і включає кількісні дані щодо публікацій з теми дисертації. Тут зазначають, у скількох монографіях, брошурах, статтях (зокрема фахових), матеріалах і тезах конференцій опубліковано матеріали дисертацій.

Структура дисертації. Цією рубрикою завершується загальна характеристика роботи, що подається в авторефераті. У ній вказується на наявність вступу, певної кількості розділів (підрозділів), додатків.

Наводяться дані про повний обсяг дисертації, а також обсяг ілюстрацій, таблиць, додатків (із зазначенням їх кількості), список використаних джерел (із зазначенням кількості найменувань).

Наступним розділом автореферату є «**ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ**». У ньому стисло викладається зміст основних розділів і підрозділів дисертації.

Головна мета викладу — в мінімальному обсязі подати максимум корисної інформації. Таке скорочення тексту у процесі реферування досягається, як правило, шляхом скорочення подробиць, кількості прикладів, порівнянь тощо.

Цей розділ автореферату містить виклад змісту кожного розділу й підрозділу дисертації: які питання розглядаються, якими методи застосовувалися при збиранні фактичний матеріал, чим відрізняється даний процес чи явище, які його особливості й тенденції розвитку.

В авторефераті слід стисло, логічно й аргументовано викласти зміст і результати дослідження, уникаючи загальних слів, бездоказових тверджень, тавтології.

Висновки. Особливу увагу в авторефераті слід звернути на виклад висновків. У них подається стисла інформація щодо підсумків виконаної роботи, яка має відповідати загальним висновкам дисертації. Висновки містять узагальнену підсумкову оцінку проведеної роботи. При цьому зазначається, чи досягнуто основної мети дисертаційного дослідження.

Висновки не повинні точно повторювати пункти новизни дисертації. Тому до їх формулювання слід підійти особливо вдумливо й ретельно. Висновки мають відповідати меті і завданням дослідження.

Публікації з теми дисертації. Список опублікованих праць здобувача з теми дисертації подається згідно з вимогами державного стандарту ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис : загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1 — 2003, IDT), з обов'язковим наведенням назв праць і прізвищ усіх співавторів. Опубліковані праці, що відбивають основні положення дисертації, мають бути розміщені у списку в такому порядку: монографії, брошури, статті в наукових фахових виданнях, авторські свідоцтва, патенти, препринти, депоновані та анотовані в наукових журналах статті, тези тощо. Тези доповідей включаються за умови, якщо вони слугують встановленню пріоритету або коли їхній зміст не викладено в інших публікаціях.

Якщо є роботи, написані у співавторстві, про це слід зазначити в кінці бібліографічного опису.

Анотація розміщується на останніх сторінках автореферату. Це анотація українською, англійською та російською мовами. Причому анотація англійською або російською (на вибір здобувача) мовою має бути розгорнутою, обсягом до двох сторінок машинописного тексту (до 5 тисяч друкованих знаків) і містити інформацію про зміст і результати дисертаційної роботи. Дві інші анотації, обсягом до 0,5 сторінки (до 1200 друкованих знаків) машинописного тексту, мають бути ідентичні за змістом, містити стислу інформацію про дисертацію.

Анотація повинна включати:

- Прізвище та ініціали здобувача.
- Назву дисертації.
- Вид дисертації (рукопис, монографія) і науковий ступінь.
- Спеціальність (шифр і назва).
- Установу, де відбудеться захист.
- Місто, рік.
- Основні ідеї, результати й висновки
- Ключові слова.

Останні наводяться після анотації у називному відмінку і друкуються у рядок через кому. Ключовим словом називається слово або стійке словосполучення із тексту анотації, яке з точки зору інформаційного пошуку несе смислове навантаження. Сукупність ключових слів повинна відображувати поза контекстом основний зміст наукової праці. Загальна кількість ключових слів — не менше трьох і не більше десяти.

Примірники автореферату, які здобувач подає до спеціалізованої вченої ради разом з іншими документами та дисертацією, друкують за тими самими правилами, які встановлено для друкування дисертації з урахуванням певних особливостей.

Слід зважати на те, що обсяг автореферату (без урахування обкладинки й анотацій) не повинен перевищувати 16 сторінок для кандидатської і 32 сторінок для докторської дисертації при друкуванні через 1,5 інтервали з розміщенням до 40 рядків на сторінці.

На лицьовому боці обкладинки автореферату подаються: назва організації, спеціалізована вчена рада якої прийняла дисертацію до захисту; індекс УДК; прізвище, ім'я, по батькові здобувача; назва дисертації; шифр і найменування спеціальності за номенклатурою спеціальностей наукових працівників; підзаголовок «автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата (доктора) (галузь наук)»; місто, рік (Рис. 31).

Назва організації, спеціалізована вчена рада якої прийняла дисертацію до захисту Прізвище, ім'я, по батькові УДК _____ (індекс) Назва дисертації Шифр і найменування спеціальності (подається за Переліком спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата

і доктора наук, присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань)
Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата (доктора)
_____ наук (галузь науки) Місто – рік

Рис. 31. Обкладинка автореферату

На зворотному боці обкладинки автореферату зазначають: організацію, в якій виконано дисертацію; науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я по батькові, місце роботи і посаду, наукового керівника; наукові ступені, вчені звання, прізвища та ім'я по батькові, місця роботи та посади офіційних опонентів; дату і час проведення захисту, шифр спеціалізованої вченої ради та адресу організації, при якій її створено; бібліотеку, в якій можна ознайомитися з дисертацією; дату розсилання автореферату; підпис ученого секретаря спеціалізованої вченої ради (рис. 32).

Дисертацією є _____
(рукопис, монографія)Робота виконана
в _____ (назва організації, відомча
підпорядкованість) Науковий керівник
(консультант) _____ (науковий
ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посада)
Офіційні
опоненти: _____
_____ (науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце
роботи, посада)

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи,
посада)
_____ (науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові, місце
роботи, посада)Захист відбудеться «__» _____ 200__ р. о __ годині на
засіданніспеціалізованої вченої
ради _____ (шифр ради, назва
установи, в якій створена рада, адреса)З дисертацією можна ознайомитись у
бібліотеці _____
_____ (назва установи, адреса)
Автореферат розісланий «__» _____ р.Вчений
секретар спеціалізованої вченої ради _____ (підпис)
(ініціали, прізвище)

Рис. 32. Зворотний бік обкладинки автореферату

Автореферат не має титульного аркуша. Нумери сторінок проставляються в центрі верхнього поля сторінки. Нумерація починається із цифри 1 на першій сторінці, де міститься загальна характеристика роботи.

Структурні частини автореферату не нумерують. їхні назви друкують великими літерами симетрично до тексту.

Автореферат дисертації виготовляють друкарським способом або на копіювальних апаратах і видають у вигляді брошури тиражем 100 примірників.

Формат видання становить 145 x 215 мм (формат паперу і частка аркуша 60 x 90/16) з друкуванням тексту на обох боках аркуша.

Для авторефератів, які друкуються з меншим міжрядковим інтервалом, співвідношення дещо інше. Автореферат (без врахування обкладинки й анотацій) обсягом 1,3–1,9 авторського аркуша повинен містити 21–30 сторінок, обсягом 0,7–0,9 авторського аркуша (для кандидатських дисертацій) — 11–16 сторінок друкованого тексту з рекомендованими параметрами.

На авторефераті має бути вказано вихідні дані друкарні або іншої установи, де друкується автореферат, згідно з державним стандартом. Відповідність за наявність вихідних даних та за обов'язкове розсилання авторефератів несе спеціалізована вчена рада. Усі примірники автореферату підписуються автором на обкладинці.

Електронний варіант автореферату подається до спеціалізованої вченої ради на дискетах діаметром 3,5 дюйми у вигляді текстового файлу, структура якого повністю відповідає друкованому варіанту автореферату. При підготовці електронного варіанту автореферату слід керуватися «Інструкцією про порядок підготовки та подання електронних варіантів матеріалів атестаційних справ».

5. Попередня експертиза (передзахист) дисертації на кафедрі (відділі)

Завершена і відповідним чином оформлена дисертація подається на попередню експертизу на кафедрі, де вона виконувалась або до якої був прикріплений пошукач.

Кафедра призначає трьох — чотирьох рецензентів із числа докторів і кандидатів наук з відповідної спеціальності.

Для одержання висновку щодо дисертації здобувачеві слід подати:

- три примірники дисертації;
- три примірники автореферату;
- посвідчення про складання кандидатських іспитів;
- всі опубліковані наукові праці;
- первинні документи, котрі віддзеркалюють процес експериментальної чи дослідної роботи.

Попередня експертиза дисертації на кафедрі здійснюється в такій послідовності:

1. Виклад здобувачем суті та основних положень дисертації.
2. Питання до здобувача щодо змісту дисертації, на які йому необхідно відповісти.;
3. Виступ наукового керівника (консультанта).
4. Виступи рецензентів.

5. Відповіді здобувача на зауваження, пропозиції та побажання рецензентів.
6. Виступи присутніх на засіданні.
7. Підсумки дискусії.

Кафедра затверджує висновок щодо обговорюваної дисертації, який ухвалюється відкритим голосуванням простою більшістю голосів присутніх на засіданні й оформлюється як витяг з протоколу засідання кафедри. У протоколі також зазначається, ким і коли було затверджено тему дисертації.

Висновок кафедри є першою і дуже важливою експертизою дисертації на предмет її відповідності вимогам ВАК. В ньому обов'язково має бути відбито такі характеристики дисертації:

1. Зазначення місця виконання дисертації, номеру і дати протоколу затвердження теми вченою радою.

2. Актуальність теми (проблеми) та її зв'язок з планами наукових робіт установи. Стисло і переконливо викладається актуальність теми, наводиться перелік повних назв виконаних науково — дослідних робіт з номерами їх державної реєстрації, в рамках яких підготовлено дисертацію.

3. Особиста участь автора в отриманні конкретних наукових результатів, викладених в дисертації.

4. Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень і рекомендацій. Тут потрібно довести, що всі отримані результати не помилкові, що дисертант не видає бажане за дійсне. Це означає, що треба продемонструвати коректність використання фундаментальних наук у розв'язанні прикладних проблем, показати, наскільки правильні і достовірні є дані експериментальних досліджень.

5. Наукова новизна одержаних результатів. Зазначають пункти наукової новизни виконаного дисертаційного дослідження.

6. Наукове та практичне значення роботи. Наукове значення роботи викладають так, щоб показати роль одержаних нових наукових положень у розвитку того чи іншого наукового напрямку або проблеми. Практичне значення роботи повинно чітко і конкретно відповідати на питання, що дає виконана робота для практики.

7. Використання результатів роботи. У висновку наводяться відомості та дані щодо впровадження в дану галузь або в інших видах практичної людської діяльності країни наукових і прикладних результатів роботи. Відзначається у чому і як виявилось це використання, де і коли, що при цьому отримано в технічному, економічному або екологічному напрямках. Звертається увага на використання результатів дослідження у навчальному процесі.

8. Повнота викладу матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором. Зазначається загальна кількість і обсяг опублікованих наукових праць, а також подається їх список з повним бібліографічним описом.

9. Відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подається до захисту. Зазначається відповідність виконаної дисертації конкретній спеціальності.

10. Оцінка мови та стилю викладу матеріалу дисертації. Подається оцінка викладу матеріалу дисертації з точки зору мовної культури.

11. Рекомендація дисертації до захисту. Робиться висновок щодо відповідності дисертації відповідному науковому ступеню, спеціальності і рекомендація до захисту у конкретній спеціалізованій раді.

Висновок оформлюється у вигляді витягу з протоколу засідання кафедри, складається у двох примірниках, що підписуються завідувачем кафедри, деканом факультету і затверджується проректором з наукової роботи, а також скріплюється гербовою печаткою навчального чи наукового закладу. Термін дії висновку — 1 рік.

Отримавши рішення кафедри (лабораторії, відділу) про рекомендацію дисертації до захисту, здобувач доопрацьовує її згідно із зауваженнями, пропозиціями кафедри.

6. Подання дисертації до спеціалізованої вченої ради

Рада приймає дисертацію для попереднього розгляду за наявності документів за встановленим ВАК переліком (наказ ВАК України від 29 травня 2007 р. № 342). До цього входять:

1. Заява на ім'я голови спеціалізованої вченої ради з проханням прийняти дисертацію до розгляду, в якій необхідно зазначити, чи вперше захищається ця дисертація.

2. Клопотання-характеристика керівника відповідного державного органу, якщо здобувач наукового ступеня обіймає посаду державного службовця.

3. Засвідчена печаткою установи за основним місцем роботи або навчання ксерокопія першої сторінки паспорта здобувача (2 прим.).

4. Особовий листок з обліку кадрів із відомостями, чинними на час подання дисертації до розгляду, засвідчений відділом кадрів за основним місцем роботи, з фотокарткою, засвідченою печаткою установи (2 прим.).

5. Засвідчена нотаріально копія диплома про повну вищу освіту. Якщо документ про вищу освіту виданий навчальним закладом іноземної держави, то додатково подаються нотаріально засвідчені: переклад документа українською мовою, копія довідки про визнання іноземного документа про освіту, виданої Міністерством освіти і науки України. Здобувачі наукового ступеня доктора наук надають засвідчену нотаріально копію диплома про науковий ступінь кандидата наук, виданий ВАК України. Якщо документ про науковий ступінь виданий компетентним органом іноземної держави, то додатково подають нотаріально засвідчений переклад документа українською мовою, а також копію довідки про визнання документа про науковий ступінь з метою продовження навчання, видану ВАК України.

У разі зміни здобувачем прізвища додається нотаріально засвідчена копія документа про зміну прізвища.

Зазначені документи подаються у 2 примірниках.

6. Засвідчене підписами і печаткою установи посвідчення про складені кандидатські іспити за формою, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 р. № 309 «Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» (для здобувачів наукового ступеня кандидата наук), або засвідчене підписом і печаткою установи посвідчення за формою, яка діяла на час складання останнього кандидатського іспиту.

7. Засвідчена в установленому порядку копія наказу про зарахування до аспірантури (для здобувача наукового ступеня кандидата наук, який навчався в аспірантурі)

8. Висновок установи, в якій виконувалась дисертація, та установи, до якої був прикріплений здобувач (2 прим).

9. Відгук наукового керівника (наукового консультанта), засвідчений печаткою установи, в якій він працює.

10. Дисертація, оформлена згідно з вимогами, викладеними в «Основних вимогах до дисертацій та авторефератів дисертацій», у кількості примірників, необхідних для передавання на збереження до Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, до бібліотеки установи, де створено спеціалізовану вчену раду, для відправки опонентам.

11. Автореферат дисертації, оформлений згідно з вимогами, викладеними в розділі 5 «Основних вимог до дисертацій та авторефератів дисертацій», у 2 примірниках. Усі примірники автореферату підписуються автором на обкладинці (форма 6).

12. Перераховані в авторефераті монографії, брошури, описи авторських свідоцтв (копії), статті (відбитки або копії), тексти депонованих та анотованих у журналах рукописів наукових праць, тези доповідей (копії) — в 1 прим У випадку подання копій наукових праць на них повинні бути зазначені точні і повні вихідні дані відповідних видань. Копії наукових праць подають на паперовому носії і засвідчують підписом вченого секретаря та печаткою установи.

13. Файл з текстом автореферату. Ім'я файла aref.rtf (2 прим, на 2 дискетах).

14. Файли з текстом дисертації на дискетах для передавання до Українського інституту науково-технічної та економічної інформації. Імена файлів dis1.rtf, dis2.rtf... (1 комплект дискет, кількість яких залежить від обсягу дисертації).

15. Автореферат захищеної здобувачем кандидатської дисертації (для здобувачів наукового ступеня доктора наук).

16. Примірник захищеної кандидатської дисертації» (для здобувачів наукового ступеня доктора наук)

17. Чотири поштові картки з марками та вказаними адресами здобувача (2 картки) та спецради (2 картки). На зворотному боці поштових карток у верхньому кутку пишуть прізвище, ім'я, по батькові здобувача, галузь науки та науковий ступінь, на який він претендує.

Спеціалізована вчена рада приймає дисертацію до захисту впродовж таких термінів від дня подання здобувачем усіх необхідних документів: не пізніше двох місяців — для кандидатської та трьох — докторської.

Рада доручає комісії із своїх членів (фахівцям за профілем дисертації) скласти **висновок** про науковий рівень дисертації, відповідність її спеціальності та профілю ради, про кількість та обсяг публікацій, повноту викладу основних результатів у друкованих працях та особистий внесок здобувача. Комісія подає пропозиції щодо призначення провідної установи, офіційних опонентів і розсилання автореферату дисертації.

Рада приймає дисертацію до захисту та призначає офіційних опонентів, дату захисту і дозволяє друкувати автореферат.

Для розгляду кандидатської дисертації призначають двох опонентів, з яких один має бути доктором науки, а другий — доктором або кандидатом наук, причому тільки один з них може бути членом ради, де відбувається захист, або співробітником установи, в якій створено цю спеціалізовану вчену раду. Для докторської дисертації призначають трьох офіційних опонентів.

Офіційний опонент на основі вивчення дисертації та праць, опублікованих з теми дисертації, подає до ради відгук, в якому встановлюються актуальність обраної теми, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня достовірність і новизна, повнота викладу в опублікованих працях, а також відповідність дисертації «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань».

Копії письмових відгуків опонентів видають здобувачу не пізніше як за 10 днів до захисту дисертації.

Рішення ради щодо прийняття дисертації до захисту вважається позитивним, якщо за нього в результаті відкритого голосування висловились проста більшість членів ради, що брали участь у засіданні.

Одразу після прийняття дисертації до захисту до ВАК України подається повідомлення про захист дисертації на здобуття наукового ступеня. Воно містить такі дані: прізвище, ім'я, по батькові здобувача, назва дисертації, шифр і назва спеціальності, шифр спеціалізованої вченої ради, повна назва установи, де має відбутися захист, її адреса та підпорядкованість, прізвище, ініціали, наукові ступені, вчені звання, місця роботи і посади наукового керівника та офіційних опонентів, повна назва провідної організації. Текст повідомлення надсилається до ВАК України на бланку установи, при якій функціонує спецрада, підписаний її головою та затверджений печаткою установи.

Захист кандидатської та докторської дисертацій може відбутися лише після опублікування відповідного повідомлення в «Бюлетені Вищої атестаційної

комісії України» (для докторських робіт) і журналі «Науковий світ» (для кандидатських).

Після рішення спецради про прийняття дисертацію до захисту здобувач готує автореферат до друку. Розсилати його можна після публікації інформації про захист у журналі «Науковий світ» або «Бюлетені Вищої атестаційної комісії України».

Перелік установ, до яких обов'язково надсилаються автореферати (див. нижче), а також додатковий список, надає вчений секретар спецради. Дата розсилання автореферату має підтверджуватися квитанцією або штампом поштового відділення.

ПЕРЕЛІК УСТАНОВ, ДО ЯКИХ ОБОВ'ЯЗКОВО НАДСИЛАЮТЬСЯ АВТОРЕФЕРАТИ ДИСЕРТАЦІЙ

1. Секретаріат Президента України (01220, Київ, вул. Банкова, 11).
2. Кабінет Міністрів України. Відділ з питань науки (01008, Київ, вул. М. Грушевського, 12/2).
3. Міністерство освіти і науки України (01135, Київ, просп. Перемоги, 10).
4. Вища атестаційна комісія України (01001, Київ, Хрещатик, 34).
5. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (03039, Київ, Проспект 40 — річчя Жовтня, 3).
6. Національна парламентська бібліотека України (01001, Київ, вул. М. Грушевського, 1).
7. Львівська наукова бібліотека ім. Василя Стефаника НАН України (79000, Львів, вул. Стефаника, 2).
8. Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького (65026, Одеса, вул. Пастера, 13).
9. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка (61003, Харків, провулок Короленка, 18).
10. Волинський державний університет ім. Лесі Українки (43025, Луцьк, проспект Волі, 13).
11. Дніпропетровський національний університет (49050, Дніпропетровськ, вул. Наукова, 13).
12. Донецький національний університет (83055, Донецьк, вул. Університетська, 24).
13. Запорізький державний університет (69600, Запоріжжя, вул. Жуковського, 66).
14. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (01033, Київ, вул. Володимирська, 64).
15. Львівський національний університет ім. Івана Франка (79002, Львів, вул. Університетська, 1).
16. Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова (65026, Одеса, вул. Дворянська, 2).

17. Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського (95007, Сімферополь, пр. Вернадського, 4).
18. Сумський державний університет (40007, Суми, вул. Римського — Корсакова, 2).
19. Ужгородський національний університет (88000, Ужгород, вул. Підгірна, 46).
20. Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля (91034, Луганськ, квартал Молодіжний, 20а).
21. Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника (76025, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57).
22. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (61077, Харків, площа Свободи, 4).
23. Черкаський державний університет ім. Богдана Хмельницького (18031, Черкаси, бульвар Шевченка, 81).
24. Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича (58012, Чернівці, вул. М. Коцюбинського, 2).
25. ФГУ «Российская государственная библиотека» (119019, Россия, Москва, ул. Воздвиженка, 3/5).
26. Государственное учреждение «Национальная библиотека Беларуси» (220114, Республика Беларусь, Минск, просп. Независимости, 116).
27. Национальная библиотека Узбекистана им. Алишера Навои (700047, Республика Узбекистан, Ташкент, ул. Хоремская, 51).
28. Национальная парламентская библиотека Грузии им. И. Чавчавадзе (0107, Грузия, Тбилиси, ул. Л. Гудиашвили, 7).
29. Государственное учреждение Национальная библиотека Республики Казахстан (050013, Республика Казахстан, Алматы, просп. Абая, 14).
30. Азербайджанская национальная библиотека им. М. Ф. Ахундова (Азербайджанская Республика, А2 1000, Баку, ул. Хагани, 29).
31. Национальная Библиотека Республики Молдова (Республика Молдова, МД — 2012, Кишинзу, ул. 31 августа 1989 г, 78А).
32. Национальная библиотека Кыргызской Республики (Киргизстан, 720040, Бишкек, ул. Абрахманова, 208).
33. Национальная библиотека Республики Таджикистан им. Абулькасима Фирдавси (734711, Республика Таджикистан, Душанбе, просп. Рудаки, 36).
34. Государственная некоммерческая организация «Национальная библиотека Ариении» (375009, Республика Армения, Ереван, ул. Теряна, 72).
35. Национальная библиотека Туркменистана ім. Сапармурата Туркменбаши (744000, Туркменистан, Ашхабад, площадь Нейтралитета).
36. Книжкова палата України (02660, Київ, просп. Гагаріна, 27).
37. Державна науково-технічна бібліотека України (03680, МСП, Київ, вул. Антоновича, 180).

38. Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН (03680, МСП, Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

— для біологічних, сільськогосподарських і ветеринарних наук.

39. Національна наукова медична бібліотека (01033, Київ, вул. Л. Толстого, 7)

— для біологічних, медичних та фармацевтичних наук.

40. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського (04060, Київ, вул. М. Берлінського, 9)

— для педагогічних, психологічних наук.

41. Національна юридична бібліотека України (03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3)

— для юридичних наук.

42. Наукові установи та організації, в яких функціонують спеціалізовані вчені ради за спеціальністю поданої до захисту дисертації.

Один примірник дисертації та два примірники автореферату не пізніше як за місяць до захисту передають до бібліотеки організації, спеціалізована вчена рада якої прийняла дисертацію до захисту. Вони зберігаються в бібліотеці на правах рукопису.

7. Прилюдний захист дисертації

Приблизно за тиждень до дня захисту дисертації здобувачеві слід підготувати все необхідне, а саме:

- текст дисертації;
- декілька авторефератів;
- основні публікації з теми дисертації;
- текст виступу на захисті дисертації у вигляді невеликої доповіді (до 10 сторінок машинописного тексту);
- письмові відповіді на запитання, зауваження та пропозиції офіційних опонентів;
- письмові відповіді на зауваження і побажання, що містяться у відгуках на автореферат дисертації.

Захист дисертації відбувається на засіданні спеціалізованої вченої ради прилюдно. Такий захист має носити характер наукової дискусії, в якій зобов'язані взяти участь усі присутні на захисті члени спецради — доктори наук зі спеціальності, за якою подано дисертацію. Засідання фіксується на фонограму. Розшифрована й засвідчена фонограма є стенограмою засідання ради. Вона зберігається в раді до остаточного рішення ВАК.

Засідання ради для захисту дисертації відбувається державною мовою; за згодою не менше двох третин присутніх членів спецради та офіційних опонентів на прохання здобувача захист дисертації може відбуватися мовою, якою підготовлена дисертація. Проте розшифрована фонограма та інші документи, що подаються до ВАК, мають бути державною мовою.

Офіційні опоненти зобов'язані бути присутніми на захисті дисертації. Захист дисертації може відбуватися за відсутності з поважної причини лише одного опонента за умови позитивного його відгуку. У такому разі на засіданні спецради повністю оголошується відгук відсутнього опонента і заслуховується виступ додаткового офіційного опонента, затвердженого головою ради до початку захисту дисертації.

Прилюдний захист дисертації відбувається на засіданні спецради, яке вважається правочинним, якщо в його проведенні взяли участь щонайменше дві третини її складу та за умови обов'язкової участі щонайменше трьох докторів наук за спеціальністю дисертації.

Рішення спеціалізованої вченої ради щодо присудження наукового ступеня вважають позитивним, якщо за нього проголосувало щонайменше три чверті членів ради, які брали участь у засіданні.

Засідання спецради із захисту дисертації відбувається за певною процедурою.

До відкриття засідання члени ради мають бути ознайомлені з проектом висновку щодо дисертації, підготовленого комісією ради.

Засідання спецради починається з того, що головуючий за даними реєстраційної картки присутності інформує членів ради про обов'язкові передумови правочинності зібрання і за наявності кворуму відкриває засідання. Він інформує членів про узгоджену зі здобувачем мову захисту дисертації.

Після цього оголошується порядок денний, захист дисертації. Головуючий оголошує назву дисертації, прізвище, ім'я та по батькові її автора. При цьому він вказує прізвища наукового керівника (консультанта), офіційних опонентів.

Потім слово надається вченому секретареві, який доповідає про подані дисертантом документи та їхню відповідність установленим вимогам. Стисло викладає його біографію. Доповідає про акти впровадження результатів дисертаційного дослідження.

Якщо питань до вченого секретаря немає, слово для викладу основних положень дисертації надається здобувачеві наукового ступеня. Свій виступ він будує на основі читання (краще переказу) попередньо підготовлених тез доповіді, яка має засвідчити високий рівень теоретичної підготовки його автора, ерудицію та здатність доступно викласти основні наукові результати проведеного дослідження.

Ознайомлюючи членів спеціалізованої вченої ради і всіх присутніх у залі з текстом своєї доповіді, здобувач повинен ураховувати, що автореферат дисертації отримали всі члени спецради і частина запрошених, а зацікавлені фахівці також могли познайомитися зі змістом дисертації та її авторефератом у бібліотеці за місцем захисту дисертації. Зважаючи на це, і слід будувати виступ, зосереджуючи увагу в основному на нових теоретичних і практичних положеннях, а також результатах, здобутих особисто автором.

Після відповідей здобувача на запитання членів ради і присутніх слово надається науковому керівнику, який у своєму виступі розкриває ставлення здобувача до роботи над дисертацією, його якості як науковця, громадянина.

Учений секретар оголошує висновок організації, де виконувалася дисертація або до якої був прикріплений дисертант, відгуки на дисертацію й автореферат. Якщо таких відгуків надійшло багато, то робиться (за згоди членів ради) стислий їх огляд, зазначаються зауваження, зроблені в кожному конкретному відгуку. Здобувач послідовно відповідає на всі зауваження і побажання, які містяться у відгуках.

Далі виступають офіційні опоненти. Вони можуть як зачитувати текст відгуку, так і виступати близько до тексту. Проте у виступі повинні обов'язково відбиватися всі зауваження і побажання, які висловлено в письмовому відгуку. Після виступу кожного опонента здобувачеві надають слово для відповіді. Подякувавши опонентові за згоду виступити на захисті та високу оцінку дисертації, здобувач відповідає на його зауваження. Якщо з деякими зауваженнями опонента можна погодитися, то про це слід сказати у відповіді. Можна підкреслити ті побажання опонента, що відкривають перспективи подальшої роботи здобувача над темою дослідження. Відповіді мають бути чіткими, лаконічними, виваженими. Після кожного такого виступу здобувача головуєчий пересвідчується, чи задоволений офіційний опонент відповіддю.

Після відповідей на запитання, зауваження і побажання членів ради, офіційних опонентів можна вважати, що основну частину процедури захисту дисертації завершено. Друга частина засідання спецради — це дискусія щодо дисертації, яка захищається.

При публічному обговоренні дисертації мають право виступу всі присутні на засіданні. Члени ради — доктори наук зі спеціальності, за якою підготовлено дисертацію, обов'язково беруть участь у дискусії. Вони можуть давати як позитивну, так і негативну оцінку дисертаційного дослідження з відповідною аргументацією. Після членів ради можуть виступити всі бажаючі.

Під час дискусії дається оцінка проведеної здобувачем теоретичної та експериментальної роботи, рівня його кваліфікації як ученого-дослідника, підкреслюються сильні та слабкі аспекти дисертації, висловлюються пропозиції та побажання щодо використання теоретичних і прикладних розробок автора.

Після закінчення дискусії здобувачеві надається заключне слово, в якому він може зробити висновки за результатами обговорення його дисертації й за необхідності відповісти на запитання, котрі виникли під час дискусії. Бажано висловити подяку всім, хто надав допомогу здобувачеві в написанні й захисті дисертації. Якими б гострими і різкими не були зауваження у процесі дискусії, здобувач зобов'язаний вести її на високому рівні, виявляти витримку і коректність.

Потім голова ради підводить підсумки захисту і пропонує обрати лічильну комісію для проведення таємного голосування. Рішення ради вважається

позитивним, якщо за нього проголосувало не менше трьох чвертей від кількості присутніх на засіданні членів ради.

Після затвердження протоколу лічильної комісії (протокол затверджується простою більшістю від кількості присутніх членів ради) рада обговорює проект і ухвалює власний висновок щодо дисертації.

У висновку має бути викладено найсуттєвіші наукові результати, які здобув дисертант особисто, оцінка їхньої достовірності та новизни, значення для теорії й практики та рекомендації щодо використання, а також зазначено, яким вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» відповідає дисертація. Текст висновку ухвалюється відкритим голосуванням простою більшістю від кількості присутніх членів ради. Після цього голова ради сповіщає про те, що здобувачеві присуджено науковий ступінь кандидата (доктора) наук, і закриває засідання.

8. Оформлення документів для подання атестаційної справи до ВАК України

Необхідно чітко дотримуватися терміну відправлення атестаційної справи до ВАК, який становить один місяць.

Перелік документів атестаційної справи здобувача наукового ступеня доктора наук, які подають до ВАК України

1. Супровідний лист на бланку установи, підписаний головою спеціалізованої вченої ради (форма 8).

2. Засвідчена печаткою установи за основним місцем роботи або навчання ксерокопія першої сторінки паспорта здобувача.

3. Облікова картка здобувача (форма 13).

4. Особовий листок з обліку кадрів із відомостями, чинними на час подання дисертації до розгляду, засвідчений відділом кадрів за основним місцем роботи, з фотокарткою, засвідченою печаткою установи.

5. Засвідчені нотаріально копії дипломів про повну вищу освіту та науковий ступінь кандидата наук. Якщо зазначені документи були видані в інших країнах, то додатково подають нотаріально засвідчені переклади документів українською мовою та копію довідки про визнання документа про науковий ступінь з метою продовження навчання, видану ВАК України

У разі зміни здобувачем прізвища додається нотаріально завірена копія документа про зміну прізвища.

6. Висновок установи, в якій виконувалась дисертація, та установи, до якої був прикріплений здобувач.

7. Клопотання-характеристика керівника відповідного державного органу, якщо здобувач наукового ступеня обіймає посаду державного службовця.

8. Висновок комісії спеціалізованої вченої ради щодо відповідності дисертації зазначеній спеціальності та профілю ради, повноти

викладу основних результатів дисертації в друкованих працях та особистого внеску дисертанта, використання в дисертації матеріалів і висновків кандидатської дисертації здобувача. Висновок підписують всі члени комісії.

9. Відгуки офіційних опонентів, засвідчені печатками установ, в яких вони працюють, із зазначенням дати їх надходження до ради.

10. Відомості про офіційних опонентів за формою 24.

11. Реєстраційна картка присутності членів спеціалізованої вченої ради на засіданні й участі у таємному голосуванні (форма 10).

12. Стенограма (ідентична за змістом з фонограмою) засідання спеціалізованої вченої ради, підписана головою на засіданні спеціалізованої вченої ради і вченим секретарем спеціалізованої вченої ради та засвідчена печаткою установи, при якій функціонує рада, із зазначенням присутніх на засіданні постійних і введених додатково до її складу з дозволу ВАК України членів ради та їх спеціальностей.

У стенограмі обов'язково фіксують доповідь здобувача, а також всі критичні зауваження, які містяться у відгуках на дисертацію та авторефераті висловлені під час дискусії щодо дисертації, та відповіді на них здобувача, висновок спеціалізованої вченої ради щодо дисертації.

13. Автореферат дисертації (5 прим.), підписаний на обкладинці автором.

14. Автореферат захищеної здобувачем дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

15. Реєстраційно-облікова картка (форма 15), граfi якої заповнюються машинописом (2 прим.).

16. Один гнучкий магнітний диск (ГМД) розміром 3,5 дюйма місткістю 1,44 Мбайт з такими файлами:

файл з даними облікової картки здобувача. Ім'я файла — form 13.xls;

файл з текстом автореферату. Ім'я файла — agef.rtf;

файл з формою 15. Ім'я файла — form 15. rtf

файл із зауваженнями, які містяться у відгуках опонентів та інших відгуках на дисертацію й автореферат, а також зауваженнями, які висловлювались членами спеціалізованої вченої ради та фахівцями під час захисту. Ім'я файла — notes.rtf.

17. Два примірники облікової картки дисертації (форма 14), один з яких повинен бути з відміткою УкрІНТЄІ.

18. Чотири поштові картки з марками і вказаними адресами здобувача (2 картки) та спецради (2 картки). На зворотному боці поштових карток пишуть прізвище, ім'я, по батькові здобувача, галузь науки та науковий ступінь, на який він претендує.

19. Два не підписані поштові конверти формату 230x160мм з марками літери «Е».

20. Опис документів, які є у справі (форма 19).

Атестаційну справу брошурують у швидкозшивач з картону без зав'язок, на внутрішньому боці обкладинки якого наклеюють конверт, куди вкладають:

автореферати; дискету; реєстраційно-облікові картки (форм 15), облікові картки дисертації (форма 14); поштові картки, поштові конверти.

Послідовність розміщення документів в атестаційній справі повинна відповідати їх нумерації в даному переліку. До атестаційної справи обов'язково додають:

21. Перший примірник дисертації, переплетений і підписаний автором та засвідчений вченим секретарем спеціалізованої вченої ради щодо його ідентичності за змістом з іншими примірниками дисертації, що були подані до ради.

Перелік документів атестаційної справи здобувача наукового ступеня кандидата наук, які подають до ВАК України

1. Супровідний лист на бланку установи, підписаний головою спеціалізованої вченої ради (форма 8).

2. Засвідчена печаткою установи за основним місцем роботи або навчання ксерокопія першої сторінки паспорта здобувача.

3. Облікова картка здобувача (форма 13).

4. Особовий листок з обліку кадрів із відомостями, чинними на час подання дисертації до розгляду, засвідчений відділом кадрів за основним місцем роботи, з фотокарткою, засвідченою печаткою установи.

5. Засвідчена нотаріально копія диплома про повну вищу освіту. Якщо документ про вищу освіту виданий навчальним закладом іноземної держави, то додатково подаються нотаріально засвідчені: переклад документа українською мовою, копія довідки про визнання іноземного документа про освіту, виданої Міністерством освіти і науки України.

У разі зміни здобувачем прізвища додається нотаріально засвідчена копія документа про зміну прізвища.

6. Засвідчена підписом і печаткою установи копія посвідчення про складені кандидатські іспити за формою, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 р. № 309 «Про затвердження Положення про підготовку науково — педагогічних і наукових кадрів» або засвідчена підписом і печаткою установи копія посвідчення за формою, яка діяла на час складання кандидатського іспиту.

7. Засвідчена в установленому порядку копія наказу про зарахування до аспірантури (для здобувача наукового ступеня кандидата наук, який навчався в аспірантурі).

8. Висновок установи, в якій виконувалась дисертація, та установи, до якої був прикріплений здобувач.

9. Клопотання-характеристика керівника відповідного державного органу, якщо здобувач наукового ступеня обіймає посаду державного службовця.

10. Висновок комісії спеціалізованої вченої ради щодо відповідності дисертації зазначеній спеціальності та профілю ради, повноти викладу основних

результатів дисертації в друкованих працях та особистого внеску дисертанта. Висновок підписують всі члени комісії.

11. Відгуки офіційних опонентів, засвідчені печатками установ, в яких вони працюють, о зазначенням дати їх надходження до ради.

12. Відомості про офіційних опонентів за формою 24.

13. Реєстраційна картка присутності членів спеціалізованої вченої ради на засіданні й участі у таємному голосуванні (форма 10).

14. Стенограма (ідентична за змістом з фонограмою) засідання спеціалізованої вченої ради, підписана головою на засіданні спеціалізованої вченої ради і вченим секретарем спеціалізованої вченої ради та засвідчена печаткою установи, при якій функціонує рада, із зазначенням присутніх на засіданні постійних і введених додатково до її складу з дозволу ВАК України членів ради та їх спеціальностей.

У стенограмі обов'язково фіксують доповідь здобувача, а також всі критичні зауваження, які містяться у відгуках на дисертацію та автореферат і висловлені під час дискусії щодо дисертації, та відповіді на них здобувача, висновок спеціалізованої вченої ради щодо дисертації.

15. Автореферат дисертації (5 прим), підписаний на обкладинці автором. Автореферат необхідно друкувати державною мовою.

16. Реєстраційно-облікова картка (форма 15), графі якої заповнюються машинописом (2 прим).

17. Один гнучкий магнітний диск (ГМД) розміром 3,5 дюйма місткістю 1,44 Мбайт з такими файлами: файл з даними облікової картки здобувача. Ім'я файла — form 13.xls;

файл з текстом автореферату. Ім'я файла — agef.rtf;

файл з формою 15. Ім'я файла — form15.rtf

файл із зауваженнями, які містяться у відгуках опонентів, у відгуках на дисертацію та автореферат, а також зауваженнями, які висловлювались членами спеціалізованої вченої ради та фахівцями під час захисту. Ім'я файла — notes.rtf.

18. Два примірники облікової картки дисертації (форма 14), один з яких повинен бути з відміткою УкрІНТЕІ.

19. Чотири поштові картки з марками і вказаними адресами здобувача (2 картки) та спецради (2 картки). На зворотному боці поштових карток пишуть прізвище, ім'я, по батькові здобувача, галузь науки та науковий ступінь, на який він претендує.

20. Два не підписані поштові конверти формату 230x160мм з марками літери «Е».

21. Опис документів, які є у справі (форма 19).

Атестаційну справу брошурують у швидкозшивач з картону без зав'язок, на внутрішньому боці обкладинки якого наклеюють конверт, куди вкладають; автореферати; дискету; реєстраційно-облікові картки (форм 15), облікові картки дисертації (форма 14); поштові картки та поштові конверти.

Послідовність розміщення документів в атестаційній справі повинна відповідати їх нумерації в даному переліку.

До атестаційної справи обов'язково додають.

22. Перший примірник дисертації, переплетений і підписаний автором та засвідчений вченим секретарем спеціалізованої вченої ради щодо його ідентичності за змістом з іншими примірниками дисертації, що були подані до ради.

Електронний примірник захищеної дисертації надсилається до Українського інституту науково — технічної та економічної інформації.

Атестаційні справи здобувачів наукового ступеня зберігаються у раді протягом десяти років.

Рекомендована література

1. Волков Ю. Г. Диссертация. Подготовка, защита, оформление. Практическое пособие. — М.: Гардарики, 2001.
2. Диссертант. Основные этапы работы над диссертацией // Вестник высшей школы. 1990. № 2.
3. Довідник здобувача наукового ступеня [Текст]: Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упорядник Ю. І. Цеков; передне слово Р. В. Бойка. — К.: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», 2000. — 64 с.
4. Захаров А. А., Захарова Т. Г. Дневник аспиранта. (Алгоритм подготовки диссертации). — М., 2005.
5. Колесникова Н. И. От конспекта к диссертации: Учеб. пособие по развитию навыков письменной речи. — М.: Флинта — Наука, 2002.
6. Криворученко В. К. Диссертационное исследование: Методика, практика, рекомендации. — М.: Социум, 2001. — 276 с.
7. Криворученко В. К. Как защитить диссертацию Практическое пособие для аспирантов / Национальный институт бизнеса. — М.: НИБ, 2006. — 470 с.
8. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 р. № 423. — К.: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України»; вид-во «Толока», 2008. — 31 с.
9. Про затвердження нової редакції переліків і форм документів, що використовуються при атестації наукових і науково-педагогічних працівників (із наказу ВАК України від 29 травня 2007 р. № 342) // Бюлетень ВАК України. — 2007. — №6. — С. 2–40.
10. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня [Текст]: (методичні поради) / Автор-упоряд. Л. А. Пономаренко. — 3-є вид., випр. і доп. — К.: Толока, 2007. — 80 с.